ICHTEGEMS ERFGOED 5

Klokkenputten en gordijnenkijkers
Immaterieel erfgoed in Ichtegem

Antoon Naert

ICHTEGEM
DRIE X KARAKTER

Voorgaande edities

Erfgoed 1

De Bekegemse
Sint-Amanduskerk

Erfgoed 2

De Ichtegemse
Sint-Michielskerk

Erfgoed 3

Drie erfgoedwandelingen
in drie dorpskernen

Erfgoed 4

De Eernegemse
Sint-Medarduskerk

Bronnen

Heemkundig tijdschrift Ernigahem
Heemkundig jaarboek Het Houtland
Rond den Heerd
Verleyen, H. De Roopijpfontein en haar omgeving aan het slot van Wijnendale, Torhout, 1975
Seys, R., Drie wandelingen in de Koekelaarse tuin der volkskunde, Koekelare, 1994
Hosten, W., Ichtegem, dorp van Fransmans en Flandriens, Aartrijke, 1993
Blomme, F., Ichtegem, 't Kakkernest, bijdragen over volks- en heemkunde, Ichtegem, 1986
Naert, A (red.), Kroniek Bekegem – Ichtegem – Eernegem – Wijnendale, Torhout, 2001
Naert, U. (red.), Het ware verhaal van Knol Hespenbeen, Ichtegem, 2001

Colofon

Verantwoordelijk uitgever: Antoon Naert
© Gemeentebestuur Ichtegem 2016
Opmaak : Phaedra Tyteca, Drukcenter Ichtegem
Druk : Drukcenter Ichtegem

Inleiding

Een groot stuk van ons erfgoed is weinig tastbaar en bestaat uit verhalen, legenden, feesten en rituelen. We vatten dit samen onder de noemer “immaterieel erfgoed”. Dikwijls is precies dit kleine, niet-tastbare erfgoed datgene wat de eigenheid van een leefgemeenschap, een dorp, een wijk uitmaakt. We hebben daarom in de vijfde uitgave van de reeks Ichtegems Erfgoed een aantal typische verhalen en rituelen uit onze gemeente samen gebracht.

Wij volgen zo veel mogelijk telkens hetzelfde stramien. Eerst komt een verhalende versie van het betrokken stukje immaterieel erfgoed. Daarna proberen we dit te duiden binnen de context van de eigen gemeente. Dikwijls ook zijn dergelijke verhalen veel minder specifiek voor het eigen dorp dan we wel vermoeden en maken ze deel uit van een groter complex van bestaande verhalen. We besteden dan ook minder aandacht aan de vele Vlaamse volksverhalen rond dwaallichtjes, watergeesten, macht van heksen en geestelijken, … dan wel aan specifiek plaatsgebonden verhalen en gebruiken.

Heel wat plaatsen in onze gemeente vormen het decor van sappige verhalen, griezelige legenden en mysterieuze sagen. In het kader van een toeristisch-recreatief beleid is het niet onbelangrijk al deze uitingen op de één of andere wijze tastbaar te maken, zich te laten materialiseren. Hierdoor krijgen deze erfgoeditems ook de kans deel uit te maken van fietsroutes, evenementen en feestelijkheden. Toch blijkt het steeds een stukje dansen op een slappe koord te zijn om ervoor te zorgen dat de meer economische functies toerisme en recreatie uiteindelijk de erfgoedkwaliteiten van deze immateriële relicten niet uithollen, er geen parodieën van maken. Daarom is het niet onbelangrijk om de verhalen, de feesten en de rituelen niet alleen vast te leggen, maar ook te duiden. Enkel op die wijze blijft er een onderscheid bestaan tussen het erfgoedrelict zelf en het product dat de toeristische en culturele manifestaties er uiteindelijk van maken.

Het is zeker niet de bedoeling met deze kleine brochure een volledig overzicht te geven van alles wat tot ons immaterieel erfgoed zou kunnen behoren. Veeleer moet dit gezien worden als een bloemlezing uit het vele materiaal dat er ook op onze gemeente aanwezig is en dat ons voor een stuk onze eigenheid verschaft.

Plaatsen met een verhaal

De Eernegemse Klokkenputten

Het verhaal

In de tijd van de Geuzentroebelen, de late 16de eeuw, heeft Eernegem ongelooflijk veel te lijden van rondtrekkende oorlogsbenden. Het leven wordt onhoudbaar in onze gemeente, de mensen trekken weg, boerderijen vervallen tot ruïnes. Het dorp ontvolkt volledig.

Nu zijn klokken altijd een gegeerd item in tijden van grote onrust. Het brons kan worden gebruikt om kanonnen mee te maken. Dat weten de laatst overgebleven bewoners van de gemeente maar al te goed. Zij vatten dan ook het plan op om die kostbare klokken uit de kerktoren te halen en ze ergens te verbergen. Zo gezegd, zo gedaan. Met veel mankracht en veel goede moed beginnen ze aan de zware taak om de loodzware klokken uit de klokkenstoel te halen en ze naar beneden te brengen. Langs de gammele ladders en door de kleine luiken van de kerktoren valt dat helemaal niet mee. Na veel gezwoeg krijgen ze uiteindelijk de gevaarten beneden. Daar staat een landbouwer hen op te wachten met kar en paard. De klokken worden op de kreunende wagen geladen en even is er twijfel. Waar moeten ze nu met die dingen heen ? De Geuzen en de Spanjaarden mogen ze zeker niet kunnen terugvinden. Dan komt iemand met een idee. In het oosten van de gemeente, naar Aartrijke toe, daar liggen nog heel wat woeste gronden, onontgonnen gebied dat eigendom is van de Oudenburgse abdij. Daar zullen ze de klokken begraven, daar zullen noch de Spanjaarden noch de Geuzen het gewijde brons kunnen vinden en gebruiken voor hun onterende doeleinden. De kar schokt langzaam richting Aartrijke, tot ze een plaats tegenkomen die hen geschikt lijkt. Daar maken een grote, diepe put op het diepste punt dat ze tegenkomen. Het is een gortdroge zomer geweest en de grote vijvers van de abdij liggen er droog bij. Het diepste punt van de vijver, dat zal van zodra het weer regent vol lopen met water. Daar gaan de klokken de grond in, Medardus eerst, daarna de andere.

Het stijgende water zal de klokken wel bewaren voor de furie van de rondtrekkende rovers en soldatenbenden. Nu kunnen de moedige mannen met een gerust gemoed het gevaarlijke Vlaanderen achter zich laten en veiliger oorden gaan opzoeken.

Vele jaren later is de rust in Westelijk Vlaanderen teruggekeerd. Met mondjesmaat komen de vroeger inwoners weer terug naar hun dorp. Velen hebben het strijdgewoel niet overleefd en zijn ofwel aan het zwaard ofwel aan de vele ziektes ten prooi gevallen. Zo ook onze moedige redders van Eernegems klokken. De toren is er nog, zwaar beschadigd, maar de stem ervan is volledig verdwenen. Er is niemand meer om de juiste locatie van de bergplaats door te geven. De klokken zijn voor altijd verloren, begraven ergens diep onder de grond. Niet de Spanjaarden, niet de Geuzen, maar wel aarde en water hebben de bronzen stemmen van de Eernegemse kerk voor altijd tot zwijgen gebracht.

Of toch niet ? Het verhaal gaat dat telkens op kerstnacht, net voor middernacht, de geboorte van het kindje Jezus door de begraven klokken van Eernegem feestelijk wordt ingeluid. Zelfs nu nog kan wie op dat moment tussen Aartrijke en Eernegem ronddwaalt, de stem van de oude klokken van Eernegem horen. De plaats waar dit wonderlijke fenomeen plaats vindt kreeg dan ook de naam “De Klokkenputten” mee van de Eernegemse bevolking.

Ook Ichtegem heeft trouwens zijn Klokkenput. Ooit immers is een ongewijde klok in de kerktoren van Ichtegem aan het luiden gegaan. Een aangezien ongewijde klokken niet mogen worden geluid, werd ze door de kracht van God uit de toren gekatapulteerd en kwam ze terecht in de “Fonteynebusch”, niet zo heel ver van het Groot Loochuus in de huidige Lookhuisstraat terecht. Ze sloeg een heel diep gat waaruit onmiddellijk water opborrelde. Ook hier kun je de klokken horen luiden in de Kerstnacht, maar niemand die het ooit hoorde kon het nog navertellen

Van verzonken klokken, klokkenputten en abdijgoederen

Het verhaal van verzonken of begraven klokken is een veelvoorkomend motief in de sagenvorming, zowel in Vlaanderen als in de ons omliggende landen. Zo goed als nooit gaat het hier werkelijk om klokken die op de een of andere wijze zijn begraven of in een water verzonken. Toch zit er dikwijls, net zoals in veel sagen, een kern van waarheid in het verhaal. Meestal smelten verschillende motieven en verhaallijnen door de jaren heen en door middel van mondelinge overlevering aaneen tot één verhaal met een logische structuur. Bijna nooit is de juiste achtergrond effectief te achterhalen.

In de vroege en volle middeleeuwen werden klokken dikwijls niet door professionele klokkengieters in een klokkengieterij gegoten. Vooral de klokken van kleinere gemeenten die dikwijls niet kapitaalkrachtig genoeg waren om een dure specialist in dienst te nemen, werden soms ter plaatse gegoten door rondtrekkende ambachtslui. Hiervoor zocht men een plaats op waar de ondergrond toeliet om er een grote kuil in uit te graven waarin dan de moules voor de klokken werden opgebouwd. In verschillende stappen werden de gietvormen klaargemaakt voor het effectieve gieten van de klokken. Hiervoor werd de put geleidelijk aan terug volledig opgevuld, waarna het gesmolten brons door de gietkanalen in de vormen kon stromen. Na afkoeling konden de bronzen klokken dan terug worden uitgegraven en verder afgewerkt. Heel wat gemeenten moeten dergelijke klokkenputten hebben gekend. In hoeverre dit ooit in onze gemeente heeft plaats gevonden is niet bekend.

Wat wel kan hebben meegespeeld in het hele verhaal is het feit dat inderdaad klokken steeds horen tot de eerste slachtoffers van wapengeweld. Inwoners probeerden dan ook om hun klokken in veiligheid te brengen, dikwijls bij mensen thuis of in een schuur of stal, waarvan men dacht dat de plunderende bendes deze niet zouden vinden. Een dergelijk verhaal zoekt al snel een eigen locatie. Het feit dat de woeste gronden tussen Aartrijke en Eernegem (de omgeving van het huidige Doolbos, van een Zedelgemsesteenweg was toen nog geen sprake) in de late middeleeuwen deel uitmaakten van het grote grondbezit van de Oudenburgse abdij, kan aan de basis hebben gelegen van de connectie die is gemaakt tussen kerkelijk grondbezit en de verhalen over de Eernegemse klokken. De plaats van de verdwenen klokken was gevonden : in één van de vijvers die in het abdijgebied gelegen waren. Daar moesten de “Klokkenputten” wel te vinden zijn.

In de tuin van de herberg de Zwaan (Boekhandel Verduyn) werd in 1835 effectief een klok gegoten. Lange tijd zijn de daarvoor gebruikte matrijzen daar nog te zien geweest. Hetzelfde zou zijn gebeurd in 1664, zonder dat we daar de juiste plaats van kennen. Ook hier kan het verhaal dus een kern van waarheid hebben bevat.

Illustraties : Zelfs bij een vaste klokkengieterij (hier in Diderot’s Encyclopedie uit de 18de eeuw) wordt er steeds gewerkt met een klokkenput waarin de moules worden opgebouwd en die voor het gieten wordt opgevuld. Merk eerst de “lege” put, daarna de opgevulde put met de gietkanalen die het brons naar de moules moeten leiden.

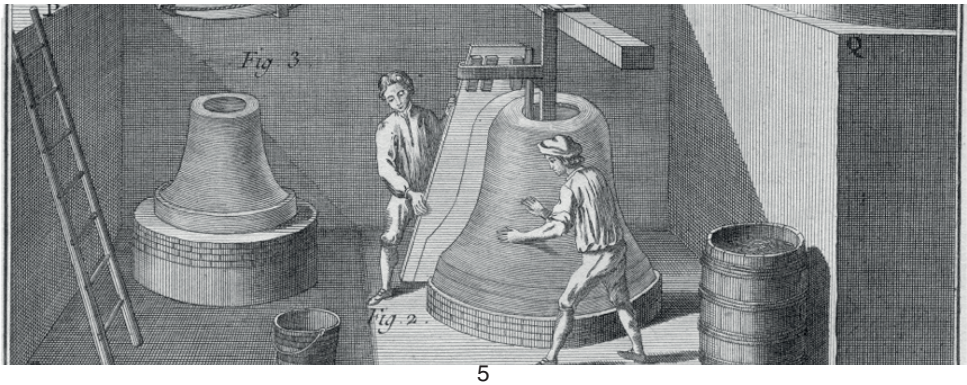

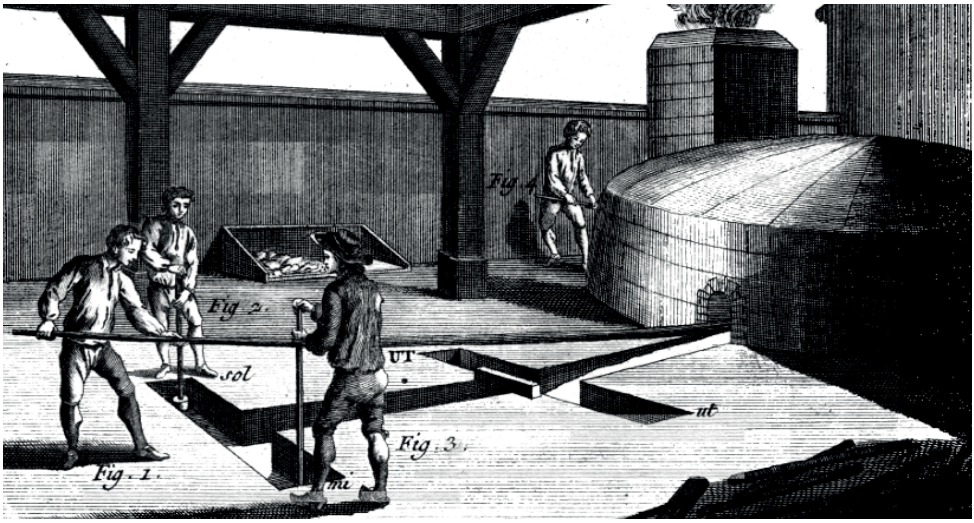

De onderaardse gang van Eernegem

Het verhaal

Niet ver van de huidige Stationsbuurt in Eernegem staat het Hooghuis, vroeger bewoond door Jean Roelens, en bekend aan alle Eernegemnaars. Lang voordat er van treinen en stations sprake was werd deze plaats al ingenomen door een kasteel, een uit de voegen gegroeide herenwoning. Hier moeten wel belangrijke middeleeuwse families hun intrek hebben genomen, en zoals iedereen weet, hangt er rond kastelen en grote families altijd een waas van mysterie.

Een heel eind verder richting Gistel, in de Ganzenstraat, lag tot in de jaren vijftig van de vorige eeuw nog een aarden ophoging, in de volksmond beter gekend als “de mote”. Het infoblad van het lokale Davidsfonds kreeg naar die plaats de klinkende naam “Motegalm” mee. Een dergelijke ophoging in het landschap kon onmogelijk het werk van de natuur zijn, de gracht er omheen wees er op dat mensen deze ophoging hadden opgeworpen. Niemand kon zich echter nog herinneren wie er ooit de opdracht voor had gegeven, zelfs niet of er ooit iemand op die kunstmatige heuvel had gewoond. Ook dat geeft uiteindelijk aanleiding tot veel speculaties en een geheimzinnige sfeer die rond deze plaats blijkt te hangen.

Nu gebeurde het ooit, in een ver verleden dat tussen deze beide, door mysteries omweven plaatsen, een landbouwer op zijn land een gracht moest delven. Een paar spadesteken diep blijken er plots, midden in de weilanden en de landerijen, stenen naar boven te komen. Nochtans, niemand heeft er weet van dat er ooit huizen hebben gestaan. De boer werkt naarstig verder, maar de volgende zondag, na de mis, op café, doet hij zijn verhaal aan zijn kennissen. Eén van hen lijkt zich te herinneren dat zijn grootvader, of was het nu zijn overgrootvader, hem ooit nog heeft verteld dat er in de tijd van die zijn overgrootvader een verbinding was tussen dat kasteel aan de steenweg naar Koekelare en de rare bult in de Ganzenstraat. Volgens hem heeft zijn vriend een onderaardse gang teruggevonden die beide plaatsen met elkaar verbindt. Zo konden de vroegere bewoners van het kasteel bij naderend gevaar en als ze werden belegerd, hun kostbaarheden en hun lijf en leden redden door via die gang te verdwijnen naar de mote in de Ganzenstraat. Het verhaal begint een eigen leven te leiden, en hoewel niemand ooit effectief de onderaardse gang heeft teruggevonden, toch gelooft zowat elke Eernegemnaar dat de verbinding er ooit is geweest.

Van vroegmiddeleeuws grondbezit, Vikingen en verdwenen wegen

Wie oude kaarten van de gemeente nader bekijkt, die komt tot de vaststelling dat het dorp in de middeleeuwen een aantal verschillende kernen bezat. De belangrijkste was natuurlijk de huidige dorpskern, met kasteel en kerk, maar ook op de plaats van het huidige Hooghuis lijkt een dergelijke kern aanwezig te zijn geweest. Op dezelfde oude kaarten valt trouwens op dat naast deze kern een verbinding, een weg lijkt te lopen die de weg naar Koekelare verbindt met de Ganzenstraat, een weg die waarschijnlijk een zeker belang heeft gehad om te komen van deze bewoningskern naar de polders en de moeren, waar de schapen graasden. Tegelijkertijd vormde de Ganzenstraat tevens een belangrijke weg die het inbraakgebied van de zee ontsloot en de mogelijkheid bood om gebruik te maken van het daar aanwezige waterwegennet dat economisch van groot belang was.

De mote zelf is een mysterie op zich. We weten inderdaad niet in welke periode van de geschiedenis ze is opgeworpen. Momenteel is ze volledig afgegraven en lijkt het niet meer voor de hand liggend om zelfs via archeologisch onderzoek nog veel te weten te komen. De vorm, zoals die in de jaren vijftig nog was bewaard, een diepe gracht met een steile ophoging erbinnen, lijkt uit te sluiten dat het om een omwalde hoeve gaat. Veeleer hebben dergelijke mottestructuren ofwel een functie als bewoning (een kasteel) ofwel als vluchtburg. Een echte mottestructuur zou hoogstwaarschijnlijk sporen hebben nagelaten in de archieven omdat deze enkel door de meest invloedrijke families werden aangelegd en bewoond en meestal uiteindelijk de kern gingen vormen van een dorpsstructuur of een wijk. Blijft de mogelijkheid van een vluchtburg. We weten dat in de loop van de negende eeuw de Vlaamse graven een netwerk van vluchtburgen net aan de binnenzijde van de kuststrook hebben aangelegd om het gevaar van de Vikinginvallen te pareren. Misschien is deze motte een dergelijke vluchtburg geweest. Zekerheid hierover krijgen lijkt echter niet voor de hand liggend.

De onderaardse gang lijkt een uitvindsel te zijn dat zijn oorsprong vindt in een historische verbinding tussen een middeleeuwse site aan de weg naar Koekelare en de in de middeleeuwen belangrijke Ganzenstraat. De daar gelegen “mote” werd uiteindelijk ook in het verhaal opgenomen om haar bestaan te verklaren.

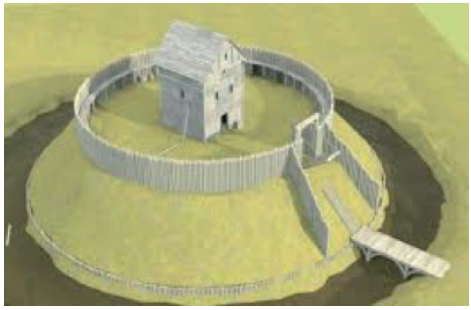

De zieltjes van de Ruidenberg

Het verhaal

De Ruidenberg, net op het kruispunt van de grenzen van Koekelare en Ichtegem, is een opvallende verschijning in het landschap. Maar niet alleen voor de aardse reiziger kan het een herkenningspunt zijn. Ook voor de geesten, voor de zielen van de afgestorvenen van beide parochies heeft hij een speciale betekenis. Daar immers blijven de zieltjes van de overleden parochianen even vertoeven om niet alleen naar de hemel te moeten vliegen. Ze wachten er op een tweede zieltje dat hen gezelschap zal houden op hun laatste tocht richting Hemelrijk. Pas op het ogenblik dat ze hun tochtgenoot ontmoeten vertrekken ze op hemelreis.

De Ruidenberg en de omliggende hoogten moeten tot de verbeelding hebben gesproken van de vroegere volksmens. Hier kwamen bronnen aan de oppervlakte, kwam de onderwereld naar boven. Lange tijd was in de Koekelaarse Swijtswalstraat zo de Sint-Maartenbron te zien, hadden we in Wijnendale zelf de Roopijpfontein, was een bronnetje bij de Sint-Wekskapel. Hier, op deze berg, werd ook de hellejongen geboren. Op de Koekelaarse kant van de berg woonde een jongen die het bijzonder slecht kon vinden met zijn stiefmoeder. Daarom ging hij met zijn vader op tocht richting Wijnendale om er werk, kost en inwoon te zoeken. In het Wijnendale bos botsen ze op een ridder die een schildknaap zoekt. De jongen lijkt de ridder, in werkelijkheid de duivel, een geschikte kandidaat. Hij neemt hem in dienst en zet de jongen gedurende drie jaar in als portier van de hel. Daarna wordt de kerel weer vrij gelaten en kan hij naar huis komen om zijn verhaal te vertellen.

Wisten jullie trouwens dat een onweer voor de feestdag van Sint-Jan (24 juni) er niet in slaagt om de berg over te steken ? Of, dat wordt toch algemeen aangenomen.

Van Romeinse wegen, archeologische relicten en spookverhalen

De Ruidenberg maakt deel uit van het Romeinse wegennet in West-Vlaanderen. Zo kent Ichtegem een drietal Romeinse wegen die ons grondgebied doorsnijden, de Zeeweg, de Steenstraat en waarschijnlijk ook de Diksmuidse/Brugse Heirweg. Heel dikwijls merken archeologen dat aan typische landschappelijke elementen die een zekere oudheidkundige waarde hebben, allerhande verhalen worden toegedicht. Heel wat kabouters, zwarte katten, spoken en andere geestverschijningen blijken een voorliefde te hebben voor archeologische vindplaatsen. Kennelijk bleef de kennis van vroeger gebruik nog lange tijd nadat dit al was verdwenen doorleven en verbonden de lokale bewoners daaraan een aantal bovennatuurlijke verschijnselen. Behalve het puur geografische van de opvallende “berg” kan dit eveneens hebben meegespeeld bij de sagenontwikkeling rond de Ruidenberg.

De Wilde Jager in het Bos van Wijnendale

Het verhaal

Lang geleden, ergens in de donkerste middeleeuwen, leefde er aan de kant van het Wijnendalebos een landbouwer. Net als veel van de boeren uit die tijd had hij het niet breed en viel het niet mee de eindjes aan elkaar te knopen. Een mislukte oogst betekende dan ook honger en misschien zelfs de dood. Ieder lid van het huisgezin werd dan ook geacht een handje toe te steken om de familie te helpen voeden. De oudste zoon echter voelde zich helemaal niet geroepen tot het boerenbestaan en keek er zelfs sterk op neer. Zijn vriendschap met de zoon van de kasteelheer en zijn inzet als valkenier stelde hem in staat om in de bossen van Wijnendale, die toen nog veel groter waren dan ze nu nog zijn, op jacht te gaan. Hij liet zich volledig door dit adellijke tijdverdrijf opslorpen. Zelfs op het ogenblik dat de oogst diende te worden binnen gehaald en dreigende onweerswolken boven Wijnendale Berg samenpakten, liet hij niets van zich horen. Alle smeekbeden van zijn vader ten spijt volgde hij de roep van de jacht en vertrok met zijn vrienden, het woud in.

Het werd de arme boer te veel en in zijn woede kwam hij ertoe zijn zoon te vervloeken. “Gaat jagen, jaagt altijd en jaagt tot in de eeuwigheid!” Nooit nog zou hij naar huis komen, gedoemd was hij om tot het einde der tijden in het Wijnendale Bos te blijven en er ’s nachts door de toppen van de bomen te razen, roepend naar zijn honden “Tutier, kom hier, Tutauw, kom gauw!” Het geschal van zijn jachthoorn blijft er in de boomkruinen hangen, ondersteund door doordringend geweeklaag over zijn lot.

Het is in datzelfde donkere woud dat de kasteelheren van Wijnendale zich bij het nemen van moeilijke beslissingen terugtrokken om er met de geesten van hun voorvaderen te overleggen. Dat het trouwens niet alleen goede geesten waren die er rond zwierven blijkt ook al uit het verhaal van de hellejongen die er de duivel tegen het lijf liep en door hem als portier werd ingelijfd.

Wodan, het Wilde Heer en het Woud zonder Genade

Bij dergelijke verhalen wordt er heel snel verwezen naar voorchristelijke oorsprongen. Zo duikt binnen de kortste keren de figuur van Odin/Wodan op, de oppergod van het Germaanse pantheon, die zich met speer en mantel op zijn achtbenige paard Sleipnir, vergezeld door zijn twee raven Huginn en Muninn, door de lucht bewoog, gevolgd door een heel leger van verloren zielen, het Wilde Heer, dat kermend en lawaai makend door de nachtelijke luchten vloog. Dit motief, dat is ontleend aan de Noorse mythologie en op die wijze werd opgenomen in een nationalistische visie omtrent de godsdienstbeleving van de Germaanse Franken die onze gewesten hebben gekoloniseerd na de Romeinse periode, blijkt in de volkskunde van de voor- en tussenoorlogse periode opgang te hebben gemaakt als een verklaringswijze voor heel wat tradities en gebruiken. Niet alleen onze wilde jager, maar ook de vroege vormen van het ruusbuuzen werden ooit zo verklaard. Momenteel is men hiervan al sterk teruggekomen en komt men tot de vaststelling dat heel wat van die "oeroude" tradities uiteindelijk uitvindsels zijn van de 19de-eeuwse romantische en nationalistische mentaliteit.

Dikwijls zijn dergelijke verhalen tevens verbonden aan de notie van het grote "Woud zonder Genade". Door lokale schrijvers die zich in diezelfde romantische stroming bevinden, we denken hierbij bijvoorbeeld aan de Aartrijkse schrijver Frans Ramon Boschvogel, werd dit middeleeuwse motief, dat in de rand van enerzijds de Middelnederlandse Arthurromans, anderzijds de genealogie van de vroegste Vlaamse graven en hun voorlopers, de forestiers van Harelbeke, zijn intrede had gedaan als een omschrijving van het hele Vlaamse land, toegepast op het bij ons aanwezige Wijnendale Bos. Dit werd, dank zij de aanwezigheid van het slot van Wijnendale en zijn connecties met de Vlaamse graven, snel in verband gebracht met dit Woud zonder Genade. De populaire verhalen van Boschvogel zouden deze perceptie nog versterken.

Het Geuzenbos

Tussen Ichtegem, Wijnendale en Kortemark ligt het Ichtegem Veld, vroeger een stuk van de Noortover, een gedeelte van het Land van Wijnendale dat was overgebleven nadat de grote vroegmiddeleeuwse Utfancwastine was ontgonnen in de 12de en 13de eeuw. De Noortover had uiteindelijk nog altijd een stukje de verlatenheid van de oude woestenij behouden en bleek dan ook de uitgelezen plaats voor schaapherders, bezembinders en kolenbranders om er hun activiteiten te ontplooien. Verder was er niet veel te beleven.

De zestiende eeuw zag in Frankrijk een steeds stijgend aantal protestanten, Hugenoten genaamd. Tegen het midden van die eeuw bereikte hun aantal het half miljoen. De latere koning Hendrik IV koos eerst partij voor deze strekking, maar keerde na de Bartholomeusnacht in Parijs, waarbij meer dan 10.000 Hugenoten door katholieken werden vermoord, terug naar het katholieke kamp. Uiteindelijk slaagde hij er in om door middel van het edict van Nantes in 1598 rust te brengen door op een aantal plaatsen in Frankrijk een vorm van godsdienstvrijheid toe te laten. Buiten deze plaatsen hadden de Hugenoten echter geen rechten meer. Geleidelijk aan namen contrareformatorische krachten het over en werden deze vrijplaatsen steeds beperkter in aantal.
In de loop van bijna een eeuw verminderde het calvinisme, het aantal Hugenoten, dan ook

sterk in aantal. In 1685 echter werd het edict van Nantes volledig ingetrokken en vervangen door het edict van Fontainebleau dat uiteindelijk de Hugenoten voor de keuze stelde : terugkeer naar de moederkerk of emigratie. Tussen 1685 en 1710 vertrokken meer dan 300.000 Hugenoten uit Frankrijk. Ze gingen zich vestigen over heel Europa, maar voornamelijk in de protestantse gebieden. In 1787 werd de opheffing van het edict van nantes weer ongedaan gemaakt en konden ze weer uitkomen voor hun religieuze opvattingen.

De benamingen Artoys en Geuzenbos zouden verwijzen naar de vestiging in onze gewesten, in minder toegankelijke gebieden, van groepen van dergelijke Hugenoten.

Tempeliershoeves, spookhonden en zwervende paarden

De verhalen

In de databank volksverhalen blijken twee Ichtegemse vertellers allebei te herinneren dat er op de gemeente een tempeliershof was waar allerhande rare dingen gebeurden. Hieronder de twee gelijklopende versies van kennelijk hetzelfde verhaal.

Een tempeliershof was omringd door water. Er was daar een boom en een put waar niemand in de buurt mocht komen. De paters gaven de mensen de raad om een put te graven. Daarna spookte het er nog erger. Nadat de dode drie dagen later was teruggekeerd, spookte het er niet meer. De geestelijken moesten drie dagen leven zonder water of brood.

"Ne boer aan 't onzent woonde op een tempeliershof. Een tempeliershof dat ligt te mirrelt in 't water. Z'hadden daar ne boom en een kot staan waar dat er niemand mochte omtrent komen. D'r was daar ook een plekke in de grond waar dat er altijd leven was. Ze gingen naar de paters. Ze kwamen en ze moesten daar ne put maken. Z'hoorden ton nog meer leven. Achter drie dagen keerde hij were en ton was dat gedaan. De geestelijken moesten drie dagen lezen zonder water of brood."

Een verhaal uit 1843 geeft nog meer uitleg over een tempeliersverhaal dat vast hangt aan de Ichtegemse Swytswalmote. "Te Ichtegem, bij Torhout, alwaer de ridders ook eene woning of slot hadden, vertelt men wonderen van de schimmen dezer geestelijken. Dat slot en hof, in het midden van een woud op een mote of terpe gelegen, draegt nog ten huidigen dage de naam Swytswald en was tot over tien jaren met wijde grachten omring. Jaren lang kwamen zich de waergeesten of schimmen der ridders des middernachts op eene zeldzame wijze daer verlustigen. Zij verschenen alle op rang en orde, één hunner kommandeerde den hoop en zij maekten al lachende vele krijgsbewegingen onder het geluid van een fraai muzyk. Maar werden zij daarin , bijgeval, gestoord door een sterveling, zij verdwenen allen met de gezwindheid der geesten, hun consignum steeds herhalende. Het gebeurde ook wel eens dat deze ridderlijke waergeesten afzonderlijk, nu eens in de gedaante van een paard, dan in die van eenen hond verschenen. … Sinds de landnijverheid deze plaets heeft ingewonnen hoort men van deze wondere nachtverschijnsels niets meer spreken.

En al wat deze waergeesten nog verrigten is van zich nu en dan in de gedaante van een paerd of een hond te vertoonen, doch waertoe scherpe oogen vereischt zijn, zoo men zegt, voor wie deze te zien wil krijgen."

Bij de Swijtswalmote deed nog een ander verhaal de ronde, namelijk dat van mysterieuze vuren die in de nacht brandden. Eens probeerde een nachtelijke jager (waarschijnlijk een propere term voor stroper) zijn pijp aan te steken aan een dergelijk vuur. Van zodra hij er echter dichterbij kwam verdween het vuur en met het vuur alle licht uit de wijde omgeving. De onfortuinlijke jager was verplicht er te blijven tot het ochtendgloren weer aanbrak.

Nu waren er op de gemeente heel wat boerderijen die bekend stonden als tempeliershoeves. Naast de Swijtswalmote (vrij vertaald : de ophoging omgeven door een suite van twee grachten) konden ook andere omwalde hoeves en hoeves met imposante inrijpoorten zich verheugen in een link met tempeliers. Zo ook de hoeve langs de Westkerkestraat, net tegenover het einde van de Streulestraat. Ook daar zouden de kruisridders huis hebben gehouden.

Over tempeliers en omwalde hoeves

De tempeliers werden als een geestelijke orde opgericht in het jaar 1119, met de bedoeling de pas veroverde heilige plaatsen in Palestina tegen de moslims te beschermen. De volwaardige leden van deze orde waren tegelijkertijd ridders (en werden dus uit de adel gerekruteerd) en monniken. Deze speciale combinatie zorgde ervoor dat al tijdens het bestaan van de orde verhalen over het bovennatuurlijke de ronde begonnen te doen. Hun onmetelijke rijkdommen en grondbezit brachten de orde daarenboven op ramkoers met de toenmalige koningen van Frankrijk, die gretig gebruik maakten van de bestaande verhalen om de orde te betichten van hekserij en tovenarij. Zo konden ze uiteindelijk de leden voor het gerecht slepen en werden zowel grootmeesters als gewone leden overal in het rijk op de brandstapel gebracht. De orde hield in 1309 dan ook op te bestaan, maar hun faam bleef voortduren. Vooral de negatieve ondertoon die er aan was gehecht blijkt te zijn blijven bestaan.

De orde bezat effectief commanderijen en aanhorigheden verspreid over de hele toenmalige wereld, zo ook in Vlaanderen. Zo is bijvoorbeeld de commanderij van Slijpe in Leffinge een historisch vastgesteld gegeven. Heel snel ging de volksmens dan ook allerhande imposante boerderijen, die zich door walgrachten of grote inrijpoorten onderscheidden van de "normale" boerderij aan deze orde en aan hun negatieve bijklank gaan koppelen. De spokende tempeliers waren geboren.

De boerderijen waarvan hier sprake zijn de zogenaamde "omwalde hoeves", die archeologisch een bekend fenomeen zijn. In navolging van de grote centrale kasteelhoeves van de plaatselijke adel, met omwalling, palissade en burchttoren, zien we vanaf de 12de en 13de eeuw meer een meer rijke boeren voor zichzelf een omwalde hoeve bouwen als teken van hun rijkdom. Op de atlassen van de onbevaarbare waterlopen uit de 19de eeuw zijn deze hoeves overal nog duidelijk zichtbaar. Momenteel zijn er niet veel meer van over. Precies rond deze hoeves, waarvan de juiste betekenis ondertussen al verloren was gegaan, zijn een aantal van deze tempeliersverhalen ontstaan.

Zo af en toe wordt trouwens naar de spookgestalten van de tempeliers ook verwezen als zijnde spookhonden en spookpaarden. Beide dieren worden in de volksverhalen traditioneel met duivelse spookverschijningen in verband gebracht. Het is dan ook maar een kleine stap om te komen van spookridders naar andere duivelse verschijningsvormen.

Een verzonken schip in ’t Schipleed

Het verhaal

Aan de Bruggestraat in Bekegem, net voor de grens met Zerkegem, stond vroeger het café ’t Schipleed. Nog altijd staat de naam op het huis aangegeven. Heel vroeger zou de zee ooit tot daar zijn gekomen, en aangezien we ons daar op de rand van dat inbraakgebied bevinden, was het een heel gevaarlijke plaats voor schepen. Het was er ondiep en voor je het wist, liep je schip er aan land en verzonk het in de moerassige bodem. De wijk Hoge Dijken in Roksem bewijst ook al dat er in die tijd zelfs dijken tegen de zee moesten worden opgeworpen. De naam Schipleed zou verwijzen naar het vele leed dat daar werd geleden door schepen en bemanning. Ergens in de bodem zouden de wrakken van die schepen nog steeds aanwezig moeten zijn.

Over dijken, dammen en de zee

Archeologen en geologen gaan er van uit dat de hoogtelijn van 5 meter op de huidige kaarten ongeveer de lijn aanduid tot waar de “zee” ooit het land is binnen gekomen tijdens de Romeinse en vroegmiddeleeuwse periode. Nu horen wij daar een aantal kanttekeningen bij te maken. Bekegem heeft nooit aan de kust gelegen zoals Middelkerke of Oostende dat nu doen. We moeten die 5-meterlijn veeleer vergelijken met een gebied zoals wij dat nu nog kennen in het huidige Zwin. De strook land voorbij de effectieve kustlijn liep bij hoogwater en bij springvloed onder water, er was een begroeiing aanwezig die sterk zoutminnend was en het geheel werd doorsneden door heel wat kreken. Nu bleek het bevaarbaar maken van deze kreken en het tegenhouden van het zeewater een economisch bijzonder belangrijk gegevens in deze vroege periode. Kreken werden uitgebaggerd en dijken werden gebouwd, waterkeringen aangelegd. Dergelijke waterkeringen kregen de naam “geleed” mee in de middeleeuwen. De oorspronkelijke naam van ’t Schipleed” zal dan ook veeleer moeten worden gezien als het “schepgeleed”, een waterkering die het er zich achter bevindende water via een of ander schepsysteem over de kering bracht en op die wijze ervoor zorgde dat het achterliggende land werd drooggelegd of drooggehouden.

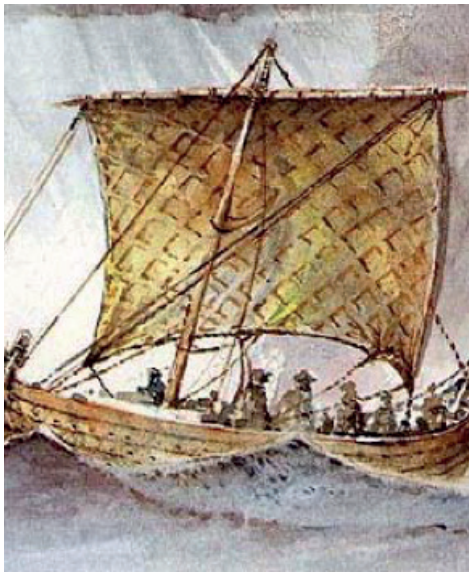

Heiligen, pastoors en kluizenaars

De stichters van de kerken

Sint Michiel in Ichtegem

Toegegeven, Sint-Michiel is nooit een echte heilige geweest. Hij was als aartsengel de aanvoerder van de hemelse heerscharen toen Lucifer, een andere engel, tegen God in opstand kwam. Hij was degene die als grote generaal van het hemelse leger ervoor zorgde dat Lucifer en zijn leger afvallige engelen in de diepten van de hel werd gesmeten en van dan af niet langer met de naam Lucifer (Lichtdrager), maar wel als Satan, de duivel, door het leven zou gaan. De vier aartsengelen, Michaël, Gabriël, Rafaël en Uriël, zouden doorheen het hele oude en nieuwe testament hun stempel drukken op het christendom. Vooral Michael echter kon rekenen op heel wat bijval in de vroege middeleeuwen, niet alleen omwille van zijn status als aanvoerder van de heerscharen, wat hem meteen een strijdvaardig karakter meegaf, maar ook als ultieme bedwinger van het kwaad. Het is dan ook niet verbazingwekkend dat op het ogenblik van de parochievorming deze aartsengel op de eerste rij stond bij het bekomen van patrocinia. In een omgeving waar het christendom nog diende op te boksen tegen een heidense omgeving was de toekenning van een kerk aan een dergelijke patroon een sterke steun in de rug bij de kerstening van de omgeving. De toewijding van de kerk aan Sint-Michiel kan dan ook wijzen op een vroege stichting van dit bedehuis.

Sint Medardus in Eernegem

Toen een nakomeling van de naamgever van de gemeente, Arnjo, zich liet bekeren, ging die er toe over een kapel op te richten op zijn domein. Dit gebeurde over het algemeen op het neerhof van de bestaande mottestructuur, tussen de andere nutsgebouwen. De bedienaar van dit kerkje was een lijfeigene van de plaatselijke heer, die tot geestelijke was gewijd. De kerk werd toegewijd aan de heilige Medardus, bisschop van Noyon (456 – 8 juni 545). Aangezien Eernegem in de vroege middeleeuwen onder het bisdom Doornik ressorteerde en Medardus daar in 532 bisschop was van geworden, ligt de link voor de hand. Vooral vanaf de late zesde eeuw werd de faam van de bisschop steeds groter, nadat door Gregorius van Tours een levensbeschrijving van hem was opgesteld. Aangezien onze gewesten uiteindelijk niet in die periode werden gekerstend (de grote christianisatieoffensieven werden gedragen door Eligius en Amandus, beide actief halverwege de 7de eeuw), lijkt het ook niet voor de hand liggend dat Medardus, zoals ooit wel eens werd beweerd, de hand had in de oprichting van de Eernegemse kerk. Het ligt wel voor de hand dat een illustere en ondertussen heilig verklaarde voorganger als patroonheilige werd gekozen. Gezien er wel een band bestaat tussen Eligius, opvolger van Medardus op de bisschopsstoel van Noyon, maar niet met Amandus, zou het verhaal dat Sint-Elooi aan de basis zou kunnen hebben gelegen van de stichting van de Eernegemse kerk, wel eens een grond van waarheid kunnen bevatten. Zo kwam Eernegem aan zijn heilige, wiens feestdag valt op 8 juni. In de volkskunde en volksreligie wordt deze heilige in verband gebracht met regen en slecht weer (hij krijgt de bijnaam “Le Grand Pissard”), maar wordt naar aanleiding daarvan onder andere ook aanroepen tegen bedwateren. Van een echte verering hierrond zijn er in Eernegem echter geen sporen bewaard.

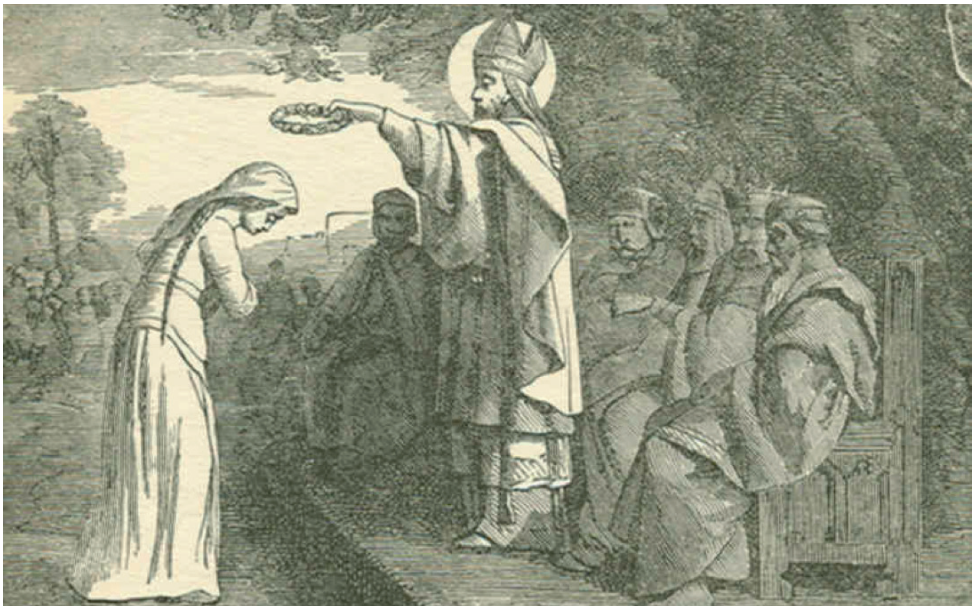

Sint-Amandus in Bekegem

Velen denken dat het kerkje van Bekegem is toegewijd aan Sint-Laurentius. Dit is echter niet zo, de patroon van dit bedehuis is de heilige Amandus. We zagen al in een voorgaand stukje dat zowel Eligius als Amandus in onze streken in het midden van de zevende eeuw actief waren als zendelingen. Gezien Bekegem aan Amandus is toegewijd, lijkt het dan ook voor de hand te liggen dat deze heilige de hand zal hebben gehad in de kerstening van dit stukje Vlaanderen. Maar een zendeling zou nooit zijn eigen naam geven aan een door hem opgericht bedehuis. Daarvoor had men heiligen nodig en heilig werd men pas na zijn dood. Het oorspronkelijke patroniem van de kerk zal dus hoogstwaarschijnlijk aan een ander heilige hebben toebehoord. Nu kan de latere verering van de heilige Laurentius ons misschien een aanduiding geven wie de drager van dit oorspronkelijke patroonschap zou kunnen zijn geweest. In die Merovingische periode waren immers een aantal heiligen en martelaren bijzonder populair (Salvator, Michaël, Petrus en Paulus, Stefanus, Onze Lieve Vrouw, Laurentius, Martinus, …). Sint-Laurentius van Rome was er daar dus één van. Het is niet onmogelijk dat de toekenning van het patronaatschap van het kerkje pas later aan Amandus is toegekomen en dat de blijvende verering voor Laurentius in deze kerk een herinnering is aan een vroegere situatie. Het feit dat twee grote vroegmiddeleeuwse kapellen op het grondgebied van Bekegem eveneens aan Laurentius zijn toegewijd kan deze hypothese nog versterken.

Op bedevaart naar Laurentius

Laurentius werd geboren tussen 210 en 220 in Spanje. Tijdens zijn studies maakte hij kennis met de toekomstige bisschop van Rome Sixtus II, die hem later zou aanduiden als hoofd van de zeven diakens van de kerk van Rome. In die hoedanigheid werd hij verantwoordelijk voor het beheer van de kerkelijke goederen. De steeds groeiende rijkdom van de Romeinse kerk zorgde ervoor dat de overheid binnen het kader van de vervolging van Valerianus in 257/258 AD steeds meer aandacht voor de bezittingen van het instituut kreeg. Paus Sixtus werd aangehouden en tot de marteldood veroordeeld, Laurentius was hem daarin graag gevolgd, maar kreeg, samen met de geruststelling dat hij binnen de drie dagen eveneens het martelaarschap zou kunnen opnemen, de boodschap om te zorgen voor de schatten van de kerk. Hij verscheen voor de afgevaardigde van de keizer die van hem eiste dat hij de schatten van de kerk zou afstaan. Drie dagen had hij daarvoor nodig zei hij. Na verloop van die tijd kwam hij terug met alle armen, weduwen en wezen die door de kerk werden ondersteund en toonde hen, als schatten van de kerk. De woedende overheidsfunctionaris beval daarna de diaken aan te houden en veroordeelde hem terstond ter dood. Het vonnis zou worden uitgevoerd door Laurentius levend op een rooster te verbranden boven een vuur. De legende stelt dat de diaken geen krimp gaf tijdens de marteling maar, als om zijn beulen te tergen, op een bepaald moment liet weten aan de ene kant genoeg gebakken te zijn en vroeg om gedraaid te worden.

De associatie van Laurentius en de vurige dood zorgde ervoor dat hij in de volksreligie in verband werd gebracht met allerlei ziekten en ongevallen die met hitte te maken hadden (inwendige brand, koorts, zweren, brandwonden, …). Zo werd hij de heilige bij uitstek die werd aanroepen tegen brandwonden allerhande. We hebben een aantal getuigenissen uit de late middeleeuwen die duiden op een sterke verering van Laurentius in Bekegem. Van heinde en verre kwamen mensen met hun specifieke problemen naar de heilige. In een periode waarin drukwerken nog echte luxeartikelen waren, liet de Bekegemse kerk in 1627 driehonderd bedevaartvaantjes drukken, veertien jaar later nog eens achthonderd. In 1651 werd zelfs een groot nieuw altaar voor de heilige opgericht. Het lijkt het hoogtepunt te zijn geweest van de Laurentiusverering in de parochie.

Niet alleen binnen in de kerk werd aandacht besteed aan de populaire heilige, maar ook errond. Het was immers al een eeuwenoud gebruik om processiegewijs eer te betonen aan heiligen door het afleggen van een processieweg, later ingekrompen tot een ommegang rond de kerk. Om een dergelijke ommegang te geleden werden een aantal kapelletjes neergezet waarbij telkens kon worden stilgestaan voor gebeden en gezangen. Eerst kleine houten constructies werden dit later betonnen kapelletjes die sinds een aantal jaren zijn vervangen door een moderne bronzen ommegang van de hand van Mia Moreaux. Nog altijd verwijzen de vier staties naar de verschillende fasen in het levensverhaal van de heilige Laurentius. Na de Tweede Wereldoorlog verdween de belangstelling voor Laurentius en het gaan dienen in het algemeen. Lauwtjes sterfdag, 10 augustus, vormt nog steeds het sluitstuk van Bekegem kermis, maar zijn hoogdag in Bekegem is verschoven naar eind oktober, waar Bekegem Speelt met Vuur, een volksfeest met ommegang en een groot Laurentiusvuur, de band tussen het vuur en de heilige diaken terug op het voorplan heeft gebracht.

Kluizenaars op de Eremietshoek en de Kapelhoek

De eremietshoek in Ichtegem ontleent zijn naam aan de heremieten of kluizenaars die er in de middeleeuwen hun woonplaats hebben gevonden. Twee locaties zijn hier van belang: de omgeving van het kruispunt Kortemarkstraat – Ruidenbergestraat, waar de Sint-Winokskapel met besloten kluis was gelegen en het cellebos in het Bos van Wijnendale, waar een bijhorende hermitage lag.
Op de plaats waar in de 19de eeuw de herbergen d' Oude Kapelle en de Nieuwe Kapelle stonden (Kortemarkstraat 20 en 22) was vroeger een religieus complex. Onderzoek door Antoon Lowyck in de jaren vijftig van de vorige eeuw bracht een klein beetje klaarheid in de situatie. De site bestond uit vijf samenstellende delen : een kapelhof met kapel en omwalling, een herberg, de waterbron of –put, de processieweg en de kluis of celle. De herberg, die tevens dienst deed als vergaderplaats van de bestuurders van de Noortover, bevond zich in de Ruidenbergstraat op het huidige nummer 4 en was nog eind de jaren 1600 bekend als "d' herberge genaemt ter Capelle". Het kapelhof zelf wordt voor het eerst vermeld in 1331 in slecht latijn als "curtis sancta Winnoci". Op dit ogenblik blijkt dit complex nog onafhankelijk te zijn, twee eeuwen later valt ze onder de kerk van Ichtegem. De kapel doet dienst als een soort parochiekerkje, waarvan de bedienaars mis lezen. Net zoals bij de Bekegemse Laurentiuskapel zou er zelfs begraving zijn geweest, maar daar ontbreken momenteel nog de bewijzen voor. De kapel was dus een toegankelijk gebouwtje, dat aan weerszijden drie raampjes bleek te bevatten. Ernaast stonden op de kaart van Pourbus nog een klein gebouwtje dat de ermitage moet zijn geweest, de plaats waar de bedienaar van het complex woonde en een overdekte put, die naam Sint-Winoksput (of Sinte-Weksput) mee kreeg. Bij elk van deze kapellen sluit een processiestraat of processieweg aan, niet zozeer een echte weg als wel een traject dat werd gevolgd bij frequente processies die plaats vonden rond en vanuit deze sites. Vanuit de kapel van Sint-Winok vertrokken drie jaarlijkse ommegangen of processies, één op tweede Pasen, één tijdens de Pinksterweek en één in november. Aansluitend op de functie van Winok als "waterheilige" past het wijden van water uit de heilige put.

Het Bekegems Kapelletje

Het verhaal

Nog steeds vindt in de meimaand een grote bedevaart met openluchtmis plaats aan het Bekegems kapelletje, op het kruispunt van de beide oude wegen Zeeweg en Bruggestraat. Nu kan het niet anders of het oorspronkelijke miraculeuze beeldje dat aanwezig is in een dergelijk kapelletje, had te lijden onder deze omstandigheden. Op een bepaald ogenblik kon de pastoor het niet langer aanzien en kocht hij een nieuw beeld om in de kapel te zetten. Het vroegere werd met veel eerbied overgebracht naar de pastorij, waar het in alle veiligheid bewaard zou worden. De volgende nacht had het uitzonderlijk veel geregend, de zandwegen waren veranderd in echte slijkpoelen. Bij het krieken van de dag stelde de pastoor vast dat zijn miraculeuze beeld uit de pastorie verdwenen was. In de loop van de dag kwamen de eerste berichten van het Bekegems kapelletje. Het oude beeldje stond er terug op zijn plaats, met heel beslijkte kleren. Kennelijk had het de hele weg door de modder van de pastorie van Bekegem tot het kapelletje op eigen kracht afgelegd. En niet alleen dat. Het nieuwe beeld stond beneden op de vloer en het oude had zijn eigen plaats op het pedestal weer ingenomen. Dit werd door de gelovigen gezien als een teken dat het oude miraculeuze beeld moest blijven staan. Niemand probeerde het van dan af nog te vervangen.

Van Kapellen en kruispunten

Kruispunten van belangrijke wegen werden heel snel op de een of andere wijze "beveiligd" tegen kwade machten. Aangezien de oude Romeinse Zeeweg en de vroegmiddeleeuwse Bruggestraat voor onze gewesten belangrijke verkeersassen waren, lag het voor de hand dat ook dit kruispunt een zekere bescherming zou meekrijgen. Mogelijkerwijze was dit enkel een beeldje aan een boom of een kruis in de grond, maar de aanwezigheid van het kasteel en zijn bewoners in de nabijheid zorgde ervoor dat een monumentalisering van de plaats in de 19de eeuw voor de hand lag. Een kapel die groot genoeg was om een aantal gelovigen in onder te brengen werd snel een centrum van bedevaart, waarbij zelfs de mogelijkheid om binnen missen op te dragen haalbaar werd.

Van grote en minder grote mensen

Graaf Hapken, Boudewijn VII van Vlaanderen, in actie

De verhalen

Legende 1 : de aangerande vrouw – Wijnendale. Toen de graaf eens terugkeerde van een missie vond hij in het Wijnendaalse Bos een aangerande vrouw aan bij het ontzielde lichaam van haar man. Elf ridders van de graaf van Vlaanderen hadden zich vergrepen aan de onderdanen van de graaf, tevens hun leenheer. Tijdens een groot feest op het kasteel van Wijnendale een tijdje later liet de graaf de jonge vrouw een stukje toneel opvoeren en de schuldigen aanwijzen. De elf aanranders werden ter plaatse in de banketzaal terechtgesteld.

Legende 2 : Hendrik van Callo – Woestenij waar later Veldegem zou ontstaan. Ridder Hendrik van Callo leidde een roversbende in de Lepebossen ten noorden van Torhout. Van daar uit overvielen ze handelaars die de Torhoutse jaarmarkt bezochten. Graaf Hapkin rolde de bende op en zat zelf de vierschaar voor die de straffen moest uitspreken. Alle rovers werden veroordeeld tot de galg, alleen van Callo kreeg gratie op voorwaarde dat hij zijn compagnons zelf zou ophangen. Als teken van deemoed moest hij zich daarna zelf symbolisch de strop om de hals leggen. Van het moment dat dat gebeurde trapte de graaf in eigen persoon het verhoog waarop hij stond omver zodat ook hij zijn gerechte straf niet ontliep.

Legende 3 : Jan van Orscamp – Oostkamp. Jan, heer van Oostkamp, krijgt bezoek van een onderzoeker van de graaf naar aanleiding van een klacht van een Brugse weduwe. De man wordt vakkundig om zeep geholpen en begraven, maar zijn paard kan ontsnappen. Het komt bebloed aan bij de grafelijke residentie, zodat de graaf zelf een onderzoek komt instellen in Oostkamp. Eerst misleid door de kasteelheer wil de graaf terug vertrekken, maar ziet plots het paard van de ambtenaar het lijk uit de grond naar boven klauwen. Jan van Orscamp wordt ter dood veroordeeld, achter het paard vastgebonden en tot ter dood voortgesleept.

Legende 4 : De roversbende – Wijnendale. Na een algemene vergadering van zijn hogere leenmannen in Ieper te hebben voorgezeten komt de graaf door de bossen terug naar Wijnendale. Hevig tumult en geschrei lokken hem naar de hoeve van één van zijn horigen. Daar is hij getuige van een overval door een bende onder leiding van een roofridder. Ze willen niet alleen de bezittingen, maar ook de dochter van de horige meeslepen. De graaf werpt zich, bijgestaan door zijn lansknechten, in de strijd die al vlug beslecht wordt in zijn voordeel. De rabauwen worden tot de laatste man opgehangen als voorbeeld voor diegenen die de godsvrede willen verstoren.

Legende 5 : De gestolen koe – niet gelokaliseerd. De graaf hoort de klacht aan van een vrouw wiens enige bezit, een koe, door een roofridder is gestolen. Boudewijn vraagt haar de schuldige aan te wijzen. De ridder wordt ter dood veroordeeld en samen met twee valsemunters levend in een kokend vat van een verver geworpen.

Legende 6 : de mishandelde vrouwen – Brugge. De graaf neemt het op voor een aantal vrouwen die door hun man zijn mishandeld in Brugge. Hij legt de mannen dezelfde straf op als zij hun vrouwen hadden aangedaan. Elke dag krijgen ze van zijn mannen een pak slaag. Na een jaar worden ze uiteindelijk toch nog tot de strop veroordeeld.

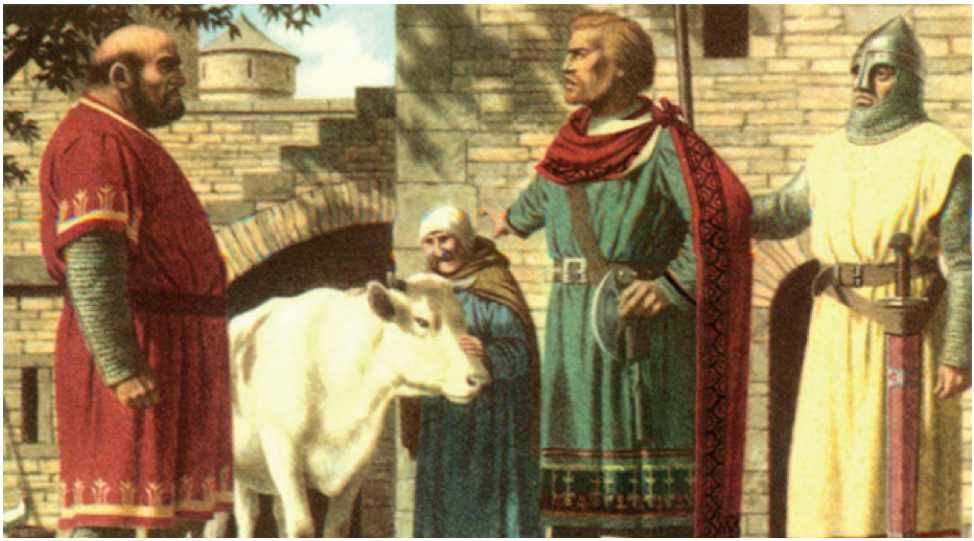

Utfanc, godsvrede en kruistochten

De verhalen spelen zich af tegen de achtergrond van de ontginning van de grote woestenij die de flanken van het plateau van Wijnendale bedekte en bekend stond onder de naam "Utfanc". In de 12de eeuw werd gestart met de ontginning van deze wastine, wat ons uiteindelijk vele kleine gemeenschappen zou opleveren die alle de naam "veld" meekregen. Zowat elke parochie had zo één of meerdere velden met bijgaande gemeenschappen. Deze ontginning gaat van start in de periode van Boudewijn VI (1111-1119) en zal vooral in de dertiende eeuw een sterke dynamiek kennen. Tot dan toe was deze streek een veeleer onveilig stukje grondgebied waar zich nogal wat ongure elementen schuil hielden.

Robrecht de Fries en zijn opvolgers versterkten de grafelijke macht op het einde van de 11de en tijdens de 12de eeuw. Zij waakten erover dat hun burchtgraven hun sterkten niet als erfelijk bezit konden beschouwen. Die van Brugge was zelfs geen edelman, maar een grafelijke lijfeigene. De rechten van de wereldlijke voogden van de kerkelijke instellingen werden nauw omschreven en het optrekken van versterkingen kon alleen met grafelijke goedkeuring. In 1089 werd het beheer van de grafelijke domeinen gecentraliseerd in de handen van de proost van het Brugse Sint-Donaaskapittel.

Een hele rits hofambtenaren moest het vorstelijk aanzien verhogen. In die context dienden de Vlaamse graven dikwijls sterk uit de hoek te komen om hun aanzien en hun macht te consolideren tegenover hun ondergeschikte adel.

Dit wordt dan in verband gebracht met de inspanningen van de Europese koningen en hogere leenheren om te komen tot een godsvrede, na een lange woelige en ontwrichtende periode van oorlogen en schermutselingen die de bevolking en de economie veel schade toebrachten. Oorlogen werden zo wat gereguleerd en tegen overtreders werd hard opgetreden. In 1030 en in 1063 kondigden de Vlaamse graven al samen met de bisschoppen een godsvrede af, die zij en hun opvolgers oplegden aan de onderdanen als "de vrede van de graaf".

Een veel voorkomend probleem was dat van de dolende ridders en edelen, die uiteindelijk tot rovers verwerden. Het feit dat de oudste zoon over het algemeen het bezit van de vader erfde, liet heel wat jongere zonen ontheemd en berooid achter. Deze situatie vroeg om problemen. Behalve door het harde optreden van de hogere adel brachten uiteindelijk vooral de kruistochten soelaas. Deze problematiek zou pas een oplossing kennen door de kruistochten, die heel wat van dit jonge testosteron konden afleiden naar het Oosten met zicht op

het verwerven van nieuwe gronden en eigen rijken in de veroverde gebieden. Tegelijkertijd decimeerde de deelname aan een dergelijke kruistocht ook het aantal van deze ontheemde ridders.

In de verhalen over Graaf Boudewijn VII Hapkin komen deze elementen samen en worden ze uiteindelijk geclusterd rond het grafelijke slot van Wijnendale. Veel van deze verhalen dateren uit de 19de eeuw. We kunnen moeilijk achterhalen of ze een oudere traditie weergeven dan wel door vertellers en auteurs uit deze romantische periode zijn uitgevonden als illustratie voor een aantal historische feiten. De legende van de mishandelde vrouwen geeft trouwens duidelijk aan dat ook sociale problemen van de 19de eeuw worden getransponeerd naar de middeleeuwen.

Maria van Bourgondië en de Reiger

Het verhaal

Begin maart 1482, een hele stoet feestelijk uitgedoste edelen met hun gevolg verlaat het slot van Wijnendale dat in die tijd vooral dienst deed als jachtslot voor de eigenaars, de heren van Kleef. Die nodigden er de groten van hun tijd uit om er te genieten van het adellijke tijdverdrijf bij uitstek, de jacht in de bossen van Wijnendale. Deze keer waren de genodigden van het allerhoogste allooi : de Bourgondische hertogen Maximiliaan van Oostenrijk en Maria van Bourgondië. Beide echtgenoten waren bijzonder sportief en hielden ongelooflijk veel van paardrijden en jagen. Iedereen was dan ook in goeden doen. De hertog had zijn zwaardere wapens mee om eventueel een everzwijn of een ander stuk groot wild neer te leggen, Maria had haar valk op de arm om er mee op vogels te jagen. Ze rijden richting de Reiger, omdat daar heel wat waterwild te verschalken valt. Het zit hen mee, de valk is er al in geslaagd heel wat vogels te slaan. Cirkelend door de lucht wacht hij zijn tijd af waarna hij in een moordende dikvlucht met bek en klauwen op de nietsvermoedende prooi neer duikt. Door de impact alleen al laat het dier meestal het leven, waarna de roofvogel de prooi naar beneden brengt waar het door de bedienden wordt opgeraapt en mee genomen. Plots ziet Maria aan de overkant van een vers gegraven gracht nog een reiger. De valk wordt losgelaten en stijgt op, Maria wil haar paard naar de overkant van de gracht laten springen om de reiger op te jagen, maar de wanden van de pas gedolven geul zijn niet stabiel. Het paard glijdt uit en slaagt er niet meer in het evenwicht terug te vinden. Beiden vallen ze. Maria komt ongelukkig terecht, onder het vallende paard en wordt door het gewicht van meer dan zeshonderd kilo geplet. Eerst is er grote paniek, maar uiteindelijk, nadat beiden zijn recht gekropen, blijkt alles nog tamelijk mee te vallen. De jachtpartij wordt afgeblazen en de stoet keert terug naar het slot van Wijnendale, waar Maria een dag rust neemt. Ze lijkt wat gebuild en geblutst, maar sportief als ze is, lijkt ze er zich door te spartelen. Ze wordt de volgende dag in een draagstoel om het schokken wat tegen te gaan overgebracht naar het Prinsenhof in Brugge. Daar aangekomen echter begint haar toestand plots te verslechteren. De chirurgijns die er worden bij gehaald blijken machteloos te staan. Enkele dagen later, op 27 maart 1482, overlijdt de hertogin aan haar verwondingen. Maximiliaan is ontroostbaar, het huwelijk dat in de kronieken werd beschreven als het gelukkigste van zijn tijd, was geen lang leven beschoren geweest.

Odilon Vansieleghem, die soms met de huifkar langs het kasteel van Wijnendale passeert, toont nog altijd zijn passagiers een andere plaats, dicht bij het kasteel, waar het ongeval zou zijn gebeurd. In een laag liggend stuk weide ten zuiden van het kasteel bloeien op een bepaalde tijd van het jaar op één afgebakende plaats bloemen, terwijl de rest van de weide maagdelijk groen blijft. De grond daar heeft de herinnering bewaard aan de geliefde hertogin.

Wijnendale als jachtslot, de Reiger en het graf van Maria

Na een eerste periode onder de Vlaamse graven waarin het kasteel van Wijnendale nog een echt defensieve functie blijkt te hebben gehad (de Steenstraat, de Torhoutse jaarmarkt, …) komt het geleidelijk aan in handen van grote adellijke families die het eigenlijk voornamelijk nog gebruiken als jachtslot, een soort luxueus buitenverblijf. Heel wat groten der aarde passeren in de tijd van de families van Kleef (15de en 16de eeuw) en Neuburg (17de en 18de eeuw) Wijnendale om er de passie van de adel, de jacht, te bedrijven. Nogal wat toponie-

men verwijzen naar dit gebruik, het bekendste misschien wel de Warande, een middeleeuwse benaming voor een grafelijk jachtdomein.

Momenteel wordt sterk betwijfeld of de Reiger in Ichtegem uiteindelijk wel de plaats van de noodlottige val is geweest. Nieuw onderzoek wijst uit dat het mogelijkerwijze ergens in de omgeving van Sint-Pieters bij Brugge zou zijn geweest dat de hertogin haar val zou hebben gedaan. Wat sinds de opgravingen van haar lichaam in de OLV-kathedraal in Brugge wel vast staat is het feit dat het inderdaad de gevolgen van een val van haar paard zijn geweest die uiteindelijk haar dood tot gevolg hebben gehad. Pathologisch onderzoek wees inderdaad uit dat breuken en inwendige bloedingen aan de basis van haar heengaan lagen.

Bakelandt en Babe Stuute

In Kroniek van Ichtegem vertelt heemkundige Willy Hosten het verhaal van Lodewijk Bakelandt, één van de beruchtste roverhoofdmannen uit onze West-Vlaamse geschiedenis.

“Op 19 maart 1801 om vier uur in de morgen werden Bakelandt, Simpelaere en Homez door de Torhoutse gendarmen L. Chevalier, L. Delarouzee en A. Duvivier in het bijzijn van de Ichtegemse burgemeester zonder slag of stoot gearresteerd op de zolder van Jean Busschaert, alias Knorre, op de Ermietshoek in Ichtegem.

Louis Bakelandt werd op 17 januari 1774 op de wijk Stinkputten in Lendelede geboren uit de incestverhouding van Anna-Maria Dejaegere en haar stiefvader Carolus Bakelandt. Op heel jonge leeftijd wordt hij koewachter en hoeveknecht. In 1797 belandt hij een eerste keer in de gevangenis wegens wangedrag : hij had de kroeg ‘Le Rossignol’ in Ichtegem kort en klein geslagen ! Toen Napoleon vanaf 1798 massaal jonge mannen in het Franse Leger inlijfde, verkozen velen onder te duiken. Het uitgestrekte Vrijbos in en rond Houthulst sloot aan bij het Wijnendalebos en het Brugse woud en vormde voor deze ‘Brigands’ een uitstekend schuiloord van ruim 6000 hectare.

In mei 1799 is Bakelandt de handenarbeid beu en meldt hij zich als vervanger voor een dienstplichtige, een ‘conscrit’, in het Franse Leger met de bedoeling een som geld op te strijken. Hij deserteert en is in juli alweer in Staden ! Hij gaat zich ook in het Vrijbos schuilhouden en komt er in contact met zijn trawanten. Op het proces worden 33 verdachten vernoemd : 25 mannen en 8 vrouwen, waaronder de Ichtegemnaren herbergier-schrijnwerker Petrus Cloet, voerman Alexander Danneel, dagloner Petrus Hemst en bezembindster Barbara Bruneel, bijgenaamd Babe Stuute : ze ging bedelen om te kunnen spioneren. De eerste inbraken en diefstallen grepen plaats in Staden vanaf 17-18 juli 1799. Aanvankelijk is Bakelandt er zelf niet bij of slechts als figurant. In de nacht van 26 op 27 november 1799 breken twaalf rovers waaronder Bakelandt, Pierre Bruneel en Pierre Busschaert, binnen bij landbouwer Depuydt in Passendale. Ze bedreigen de 90-jarige vader, zoon en twee dochters

met voetbranding ! Alles wat niet te zwaar of te heet is, wordt meegesleept : kledij, schoengespen, al het geld, hemden, lakens, garen, brood, boter en zelfs appels!

Op 31 oktober 1800 worden Bakelandt en Simpelaere door de Torhoutse gendarmen opnieuw als deserteurs gearresteerd en naar hun eenheid in Mainz teruggebracht. Op vijf mijl van hun bestemming deserteren ze echter opnieuw en in januari 1801 zijn ze weer thuis. Nu begint Bakelandts leven als zelfstandig rover. In amper twee maanden tijd begaat hij tien zware misdaden. Bakelandt is een zware jongen met leiderskwaliteiten en begaafd : hij is de enige van de bende die Frans begrijpt en spreekt en één van de weinigen die zijn naam kan schrijven. Bovendien kiest hij zijn medewerkers. De twintigjarige spinster Françoise Homez of Ameye was één van de jongste en kleinste bendeleden en het verwende kind van de groep. Ze was de minnares van Simpelaere maar ze liet ook Bakelandt niet ongevoelig. Bakelandt nam het niet zou nauw met morele principes : achtereenvolgens leeft hij met Rose Vanmaele, haar zus Isabelle Vanmaele, alias Belle Bettens en Anne Cathérine Busschaert.

Op 11 februari 1801 kloppen Bakelandt en Simpelaere aan bij weduwe Caroline Desmet in Pittem. Ze stellen zich voor als conscrits-déserteurs en worden binnen gelaten. Terwijl de vrouw echter boterhammen voor hen smeert, grijpen ze haar en binden ze vast. Simpelaere drukt een kussen op haar hoofd. Heel het huis wordt leeggeplunderd. Pas later vernemen ze de dood van de vrouw door verstikking. Dat is meteen de eerste en enige moord die Bakelandt en Simpelaere op hun geweten hebben. In de officiële beschuldigingsakte worden 22 delicten ten laste gelegd van de bende : 4 gevallen van struikroverij, 13 gevallen van diefstal met inbraak, 4 inbraken met verwondingen en één roofmoord.

Het onderzoek bereikt zijn hoogtepunt op woensdag 3 augustus 1803 als de criminele rechtbank van Brugge het proces opende. De bendeleden waren diep ontgoocheld in hun leider daar hij zich tot een vulgaire verklikker ontpopte die zijn eigen hachje probeerde te redden. Er werden 97 getuigen ten laste en 18 getuigen ten gunste gedagvaard. Het debat duurde 17 dagen. Na een korte beraadslaging spreekt de rechtbank op zaterdag 20 augustus 1803 kwart voor middernacht het vonnis uit : 24 doodstraffen, waaronder drie vrouwen, 16 jaar opsluiting en zes uur schandpaal voor drie andere vrouwen, 16 jaar dwangarbeid en zes uur schandpaal voor één jonge man en vijf vrijspraken. Het Hof van Cassatie verwerpt het beroep tegen dit vonnis en op woensdag 2 november 1803 vanaf 13.30 uur worden de 24 terdoodveroordeelden één na één op het schavot in Brugge -was het de Grote Markt of de Burg ?- geëxecuteerd. Het eerst kwamen Bakelandt, Simpelaere, Isabelle Vanmaele en Françoise Ameye. Zij waren medeplichtig aan de roofmoord en verschenen in een rood hemd en een zwarte sluier op het hoofd. Een grote menigte was getuige van de terechtstelling die in een doodse stilte werd voltrokken. Hiermee viel het doek over het triestige lot van een bende armoezaaiers. Er werd geen rekening gehouden met verzachtende omstandigheden en blijkbaar ook niet met het aandeel van elk in de misdrijven."

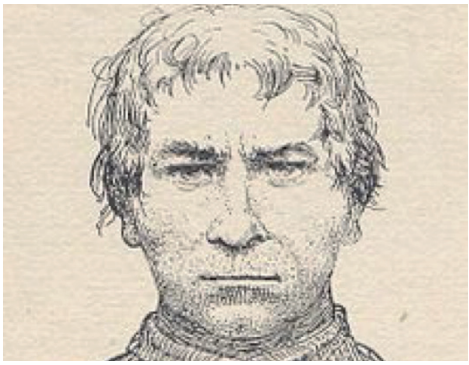

SENTENTIE

UYTGESPROKEN DOOR DEN

CRIMINEELEN REGTSBANK

VAN HET

DEPARTEMENT DER LEYE,

In dacten tweeden Fructidor elfste Jaer der Fransche Republyke, eene en onverdeelbaer,

JEGENS

LUDOVICUS BAEKELANDT

EN ZYNE MEDE-PLIGTIGE;

Gedrukt nae de echte Vertaeling van den burger J. H. ANNOOT, Interprête.

Tot BRUGGE, by F. van Eeck, Boekdrukker, in d'Hoog-straet.

Den 10 Brumaire jaer XII. — 2 November 1803.

Over echte en valse heksen

Het verhaal

In Kroniek van Ichtegem vertelt Koenraad Vandenbussche het verhaal van een “echte” Eernegemse heks. Meestal zijn de ons overgeleverde volksverhalen die spreken over heksen en hun verbond met de duivel weinig specifiek, maar zo af en toe vinden we in de verslagen van rechtszaken een veel gedetailleerdere beschrijving terug van activiteiten van vermeende heksen. We geven het verslag hieronder weer.

“Eernegem, 27 april 1620 – De rechters van de vierschaar van het Brugse Vrije hebben zopas hun vonnis bekendgemaakt in verband met de zaak van Franchyne Montack. De vrouw, die door verscheidene inwoners van de gemeente als heks werd aangeklaagd, wordt voor 50 jaar uit alle gebieden van de Spaanse koning verbannen. Waarnemers vinden het verdict opvallend mild. Voor dezelfde feiten zijn andere vrouwen al dikwijls tot de brandstapel veroordeeld.

Franchyne Montack is gehuwd met Franchois Baert en woont op de Moerdijk. Zij had al een hele tijd de naam een heks te zijn. Rond Kerstmis 1618 sloegen boer Jan de Langhe en enkele andere ruige kerels haar, waarna ze haar in het water wierpen. Ook tijdens de paasnacht van 1619 werd Franchyne lastiggevallen door de dronken gebroeders Muys en Moerman, die de deur van haar huis instampten, de vensters stuk wierpen en het echtpaar dreigden te vermoorden, omdat ze heksen zouden zijn. Het scheelde niet veel of de zwangere Montack werd toen het slachtoffer van een lynchpartij. Toevallige passanten konden de woedende aanvallers tot bedaren brengen.

Deze huisvredebreuk, waarover haar man Franchois Baert klacht indiende bij het Brugse Vrije, bracht eigenaardig genoeg niet de aanvallers, maar wel Franchyne Montack zelf voor de rechters. Zij moest er zich op 26 april 1619 gaan verantwoorden voor een aanklacht wegens toverij. De ondervragingen duurden, weliswaar met tussenpozen, tot juli 1619. De vrouw ging niet over tot bekentenissen. Vanaf 20 december 1619 hernieuwden de rechters hun ondervragingsijver. Vier dagen later ging Montack, daartoe gedreven door foltering, overstag.

Ze had met de duivel kennis gemaakt op de Moerdijk. Deze had zich voorgedaan in de gedaante van een mannetje in gescheurde kleren en met een mutsje op het hoofd. Hij noemde zichzelf Mooi Hansje, had paardenpoten en sprak een Vlaams met een duistere sprake. Zij was toen zeer bedroefd geweest en in ruil voor de belofte van geld en rijkdom was ze op de vraag van het ventje ingegaan om met hem geslachtsgemeenschap te hebben. Naar eigen zeggen had ze eerst geweigerd, maar na enig aandringen van de kant van de duivel gaf ze toch toe.

Enkele dagen later haalde de duivel haar over om deel te nemen aan een heksensabbat. Hoe ze daar geraakte en hoe ze terugkeerde, herinnerde Franchyne zich niet meer, maar ze schatte dat het wel zo’n drie uur weg was. Het feest ging door in de avond en er waren nog een tweetal mannen en drie à vier vrouwen aanwezig. Het eten was ongezouten vlees dat in potscherven lag. Zelf kon ze niet vertellen over ze er ook gegeten had, maar toen ze thuis kwam, had ze in elk geval een grote honger. Bij het afscheid nemen hadden ze de duivel in de gedaante van een geit met grote hoornen net boven zijn achterste moeten kussen.

Het was ook van de duivel dat Franchyne Montack het middel had gekregen om mensen mee te betoveren. Het bleek dat de tovergraantjes haar waren overhandigd in het Oostendse café van Pieter Godtschalck door een ventje met paardenpoten. Een van die zaadjes had ze verbrijzeld en in de beker van Michiel Aernoudts gedaan, waardoor de man ziek was geworden. Een ander zaadje had ze op het hoofd van het zoontje van Robert Stuwaert gelegd. Dat kind overleed drie maanden later. Dat laatste had ze gedaan omdat ze ruzie had gehad met de vrouw van Stuwaert.

Uit doorgaans goed ingelichte bron vernemen wij dat Franchyne Montack al deze zaken enkel maar tijdens foltering bekende, en dat ze, eens bevrijd van de halsband, alles weer halsstarrig bleef ontkennen. Dat zou, nog altijd volgens diezelfde goed ingelichte bron, de reden van de relatieve milde houding van de rechters verklaren bij het bepalen van de strafmaat.”

Heksen en tovenaars

Heel wat verhalen over heksen en tovenaars doen de ronde doorheen het hele Vlaamse land. Hun inspiratie halen ze uit oeroude volkse overleveringen, maar evengoed uit waar gebeurde verhalen als datgene wat hierboven is aangehaald. In een aantal gevallen verwijzen ze veeleer naar sociale vormen van uitsluiting van iemand die anders was dan de anderen, die zich weinig conformeerde. Zo zijn veel van deze aantijgingen, of ze wel of niet ooit aanleiding hebben gegeven tot processen doet er niet toe, uitingen van de wijze waarop de vroegere volksmens zijn leefgemeenschap probeerde te ordenen en te beheersen.

Meester Oscar Willems

Niet alle verhalen en legenden moeten uitvindsel zijn. Soms zijn de mooiste verhalen met de grootste diepgang echt en waar gebeurd. Zo bijvoorbeeld het verhaal van meester Oscar Willems uit Eernegem.

Op vrijdagmiddag 7 november 1896, de voormiddaglessen waren net afgelopen, begeleidt de jonge schoolmeester Oscar Willems de kinderen van de vrije jongensschool naar buiten. Middagpauze, iedereen gaat een hapje eten. Plots een luid gedender van metalen hoepels op de stenen van de Westkerkestraat. Meester Willems ziet van in de verte een op hol geslagen paard komen afgelopen, achtervolgd door twee gendarmen te paard. De onderwijzers doen alles wat ze kunnen om de kinderen in veiligheid te brengen, maar het mag niet baten. Het lijkt er op dat er een drama te gebeuren staat. Op dat ogenblik schiet meester Willems in actie. Hij springt naar de kop van het aanstormende dier en grijpt het bij de teugel om het tot stilstand te brengen. Het gevaarte echter zomaar doen stoppen is niet echt een sinecure. Hij wordt enkele meters meegesleept, waarna het dier uiteindelijk ten val komt. Het dolgedraaide beest krabbelt echter weer recht, probeert zich los te rukken uit de handen van meester Willems en zet zijn wilde tocht verder. De jonge onderwijzer slaagt er niet meer in om de teugels nog langer vast te houden en moet zijn greep lossen. Hij wordt niet alleen geraakt door dissels en getuig, maar komt uiteindelijk terecht onder de kar en onder de wielen van het gevaarte. Hij was er wel in geslaagd het losgeslagen paard en zijn wagen weg te krijgen uit de onmiddellijke nabijheid van de kinderen.

Tot ieders verbazing krabbelt de jonge onderwijzer terug recht. Omstaanders dragen hem binnen in het huis van hoofdonderwijzer Emiel Laga, waar hij van zijn avontuur kan bekomen. Als bij wonder lijkt Oscar Willems geen noemenswaardige letsels aan zijn avontuur te hebben overgehouden. Hij is wel flink gebuild, geblutst en gekneusd, maar dat kan met enkele

dagen rust wel worden verholpen. Tijdens het daaropvolgende weekend blijkt er toch iets niet pluis. De toestand van de jonge leraar gaat er op achteruit, de dokter blijkt niet in staat om hem er terug bovenop te halen. Op 11 november 1896 overlijdt Oscar Willems uiteindelijk toch nog aan de gevolgen van zijn heldhaftige daad. Hij kon “zijn” kinderen redden, maar betaalde dit met zijn eigen leven.

Op 14 november wordt de jonge held ten grave gedragen onder enorme belangstelling. Niet minder dan drie vooraanstaande leden van de Eernegemse gemeenschap hielden een lijkrede bij het openliggende graf op het kerkhof. Ze richten een comité op dat een grafsteen voor de moedige onderwijzer moet zien te bekostigen. Het grafschrift zal door niemand minder dan Guido Gezelle worden opgemaakt. De bekende priester-dichter is trouwens zo aangeslagen door het verhaal van de heldenmoed van de jonge onderwijzer dat hij er een gedicht over schrijft.

Tradities, gebruiken en eigenheid

De begrafenis van Knol Hespenbeen

Het ritueel

15 juni 1952. Alle bewoners van de Westkerkestraat in Eernegem krijgen een doodsbrief in de bus. Men wil hen met grote droefenis laten weten dat hun dierbare vriend Knol Hespenbeen is overleden en de volgende dag zal worden begraven in de oude molendam langs de Westkerkestraat. Iedereen wordt uitgenodigd deel te nemen aan de begrafenisstoet die van start zal gaan om 20 uur ’s avonds aan het café van Octaaf Vanoverbeke.

Zo gezegd, zo gedaan. Een grote menigte troept samen aan het café omstreeks 8 uur in de avond. Om de aanwezigen wat tijdverdrijf te bezorgen en hun gedachten van het jammerlijke heengaan van Knol Hespenbeen af te zetten, organiseert het begrafeniscomité bezemkoers, mastklimmen, appeltjeknap en varkensblaasslaan. Maar dan weerklinkt het startsein van de stoet. De fanfare speelt een treurmars en iedereen zet zich wenend en klagend in beweging, achter de dierbare overledene, het hespenbeen, aan. Het stoffelijk overschot wordt gedragen door Georges Vaneygen en een kameraad, tien fakkeldragers schrijden voort rond de lijkbaar. Waar ze passeren hebben de bewoners van de straat de vlaggen halfstok gehangen en de oudjes nemen hun slaapmuts af uit respect voor de overledene.

Aangekomen bij de oude molenwal in de Westkerkestraat houdt de lijkstoet halt. Victor Dereere neemt het woord en heeft ter ere van de dierbare overledene een prachtige lijkrede voorbereid. Hij start zijn betoog : “Beminde spitsbroeders, drooglevers en onverzadelijke veelvraten …” en steekt verder de loftrompet van Knol, het Hespenbeen en al zijn familieleden, de onweerstaanbaar lekkere onderdelen van het varken. Het been wordt ter aarde besteld, de put dichtgegooid en op de vrolijke tonen van “En het moest maar geen kermis zijn” trekt de stoet dansend en zingend terug naar het café om er te dansen en te drinken ter ere van Knol.

Het is de laatste keer dat de honneurs worden waargenomen. Knol verdwijnt in de vergetel-

heid tot, net geen 50 jaar later, op 16 september 2001, opnieuw een stoet door de straten trekt. Weer wordt een hespenbeen ten grave gedragen. Deze keer van op het Kasseileggersplein, langs de Markt, dwars door Eernegem kermis, langs de Sint-Sebastiaanstraat (de Fraisestraat voor de Eernegemnaars) tot op het pleintje op de hoek ervan, waar een open graf onze Knol opwacht. Deze keer wordt het stoffelijk overschot met de corbeillard van stalhouderij Deprez vervoerd, getooid met de originele kleden van de Ichtegemse begrafenisondernemer Omer Depuydt en begeleid door weeklagende studenten van de verschillende jeugdverenigingen. Koenraad Vandenbussche neemt de honneurs waar om een lijkrede uit te spreken.

Over Schamele Djoos, kermissen en lege portemonnees

Het begraven van het hespenbeen (of het hammebeen) is een traditie die West-Vlaanderen niet onbekend is. We vinden ze terug in het Diksmuidse in 1830, in het Ieperse rond 1880, in Hollebeke in 1922, in Wijtschate in 1942, weer in het Ieperse in 1951 en in 1958 in Lo. Het begraven is een typische manier om de kermis af te sluiten. Meestal gebeurde dit op kermisdonderdag, dikwijls ook de dag van de laatste kermiskoers, soms op de maandag na koekenzondag. Het nam uiteindelijk de vorm aan van een soort viering van de lege portemonnees. De hesp werd uit de kelder gehaald, eerst nog volledig afgepeuzeld en daarna ten grave gedragen. In de meeste gevallen viel de kermis in september en oktober, de maanden net voordat men terug ging slachten, waardoor het opsouperen van het vlees van het vorige jaar nu aan de orde was. Daarenboven nam de stoet en het ritueel dikwijls de vorm aan van satire op de gebruiken van de kerk. Alle ons bekende voorbeelden stammen uit de 19de eeuw, maar een oudere oorsprong van het gebruik is niet uitgesloten.

De Eernegemse variant is duidelijk al een stukje geseculariseerd. De verwijzingen naar pastoor en koster, alsook naar het katholieke ritueel zijn er al uit verdwenen. De koppeling met een wijkfeest en niet met de grote kermis duidt ook al op het feit dat onze Eernegemse initiatiefnemers waarschijnlijk hun mosterd elders zijn gaan halen en het gebruik enkel nog hebben gebruikt om de eigen feestavond leven in te pompen.

Onze Lieve Vrouw Tert den Teen

Bedevaarten en tradities

Oudejaarsavond, middernacht komt naderbij. In het duister bij het kapelletje van Wijnendale flikkeren alleen de lichtjes van de kaarsen. Eén voor één komen gestalten uit het donker op het kapelletje af. Brave mensen uit de omgeving die Onze Lieve Vrouw een gelukkig nieuwjaar komen wensen en haar tegelijkertijd een gunst willen vragen. Steeds meer kaarsjes beginnen te flikkeren, steeds meer mensen komen in de lichtkring te staan. Allen prevelen ze hun wensen en hun gebeden, net zoals lang geleden ook een Lichterveldse stoelenvlechter dit hen had voorgedaan. Ten einde raad kwam de arme man op een koude oudejaarsnacht van het verre Lichtervelde naar OLV van Wijnendale om haar te vragen net genoeg te verdienen om hem en zijn gezin te kunnen in leven houden. Maria gaf hem veel meer dan dat. Vanaf dat ogenblik begon zijn zaak te floreren. En hoewel hij nooit nog een cent te kort had, stond hij er op elk jaar zijn redster een gelukkig nieuwjaar te komen wensen. Zijn voorbeeld werd al ras gevolgd door heel wat anderen. Een traditie was geboren.

Nochtans, de echte bedevaart naar OLV van Wijnendale, die vond plaats op 25 maart. Niet alleen oude kwezeltjes en diepgelovige christenen kwamen op dat ogenblik naar het kapelletje. Neen, bij het begin van de lente was het er steeds een samentroepen van heel wat jong volk. Zowat alle ongehuwde jongens en meisjes kwamen er “beewegen”. Niet altijd omdat ze zo devoot waren, maar omdat er heel wat keuze was om een zomerlief (en misschien wel meer dan dat) uit te zoeken. Daarvoor hadden ze een heel eigen truukje ontwikkeld : zag je een jongen of een meisje dat je wel aan stond en wilde je hem of haar dat laten weten, dan volstond het even de voet van je uitverkorene aan te raken. Beantwoordde die dat op dezelfde wijze, dan zat je gebeiteld. Was dat niet het geval, dan diende je nog wat verder te zoeken. Van dit gebruik kreeg de bedevaart zijn naam : OLV Tert den Teen.

Beide bedevaarten bleken de modernisering

na de tweede wereldoorlog niet te hebben overleefd. Toch bleef het kapelletje de geesten beroeren. Op 12 mei 1929 organiseerde de Wijnendaalse bevolking als dankzegging voor de genezing van hun pastoor E.H. Moncarey een bedevaart naar de kapel van OLV van Wijnendale. Een nieuwe traditie was geboren. Jaarlijks kwam er nu een bedevaart in de meimaand naar deze kapel, een traditie die nog altijd wordt doorgezet.

Van kapellen en gebruiken

De kapel van Wijnendale heeft een eerder duistere geschiedenis. Hoewel de eerste historische vermelding pas dateert van 1478 (het huidige bouwsel is een creatie van de herbouw onder de familie Mathieu) door een zekere Joost de Lalaing, is de vereerde plaats mogelijkerwijze een stuk ouder. Verbonden aan deze Joost de Lalaing is de ontstaanslegende die zegt dat dit de plaats is waar Maria van Bourgondië haar noodlottige val van haar paard maakte. Feit is dat Joost de Lalaing, een belangrijk edelman uit de entourage van maria van Bourgondië, effectief voorzag in het opdragen van missen voor de nagedachtenis van Maria en haar echtgenote in deze kapel, na hun dood. Aangezien hij dit echter neerschreef in 1478 en bij die gelegenheid een brandglas in de kapel liet vervangen door een nieuw en Maria van Bourgondië pas in 1482 verongelukte, kan de dood van de hertogin niet aan de basis hebben gelegen van het ontstaan van deze kapel. Verschillende legenden proberen de oorsprong ervan nog verder terug te voeren. Zo zou er in de tijd van Graaf Boudewijn Hapken (begin 12de eeuw) een kapel zijn gebouwd als dankzegging voor het ontspringen van een bron tijdens een grote droogteperiode. Ook werd geopperd dat de kapel zou zijn gebouwd op de plaats waar twee kinderen door struikrovers om het leven zouden zijn gebracht. Beide legenden blijken te zijn gelieerd aan de verhalencyclus rond Graaf Boudewijn Hapken. Een laatste legende plaatst zich dan weer duidelijk in de traditie van de terugkerende beeldjes. Zo zou een beeldsnijder ooit een Mariabeeldje hebben gesneden en in een eik daar ter plaatse hebben opgehangen. Bij het vellen van de eik werd het beeldje naar de kerk van Torhout overgebracht, maar tot drie keer toe bleek het de volgende morgen weer op de plaats van de gevelde eik te zijn teruggekeerd. Uiteindelijk werd toen maar besloten op die plaats een kapel voor het beeldje te bouwen. Dergelijke acties blijken te verwijzen naar een manier om plaatsen van vroegere eredienst te kerstenen. Dit hoeft niet in te houden dat hier een voorchristelijk heiligdom moet worden gezocht, enkel dat men een dergelijk type verhaal heeft gebruikt om de oorsprong van de kapel te duiden. Het beeldje zelf is een typisch molenaars-onze-lieve-vrouwtje, een eerder volks en ruwe afbeelding van OLV die veel werd gebruikt om in stallen, schuren en molens op te hangen.

De eigenaardige datum van 25 maart is een datum die misschien iets meer uitleg behoeft en tegelijkertijd ook aangeeft waarom de jongelingentraditie errond is ontstaan. Terwijl de meimaand een typische mariale maand is en oudejaar een speciale betekenis heeft die staat voor opnieuw beginnen, goede voornemens maken en daarbij goddelijke hulp inroepen, is dit voor 25 maart minder voor de hand liggend. 25 maart komt precies negen maanden voor Kerstmis (25 december) en wordt al vanaf het vroege christendom gezien als de datum van de conceptie van Jezus. Op dat ogenblik, precies negen maand voor de geboorte, werd Maria zwanger door de werking van de Heilige Geest. Het is dan ook niet moeilijk om het zoeken van een geschikte partner aan deze datum vast te klinken.

Sint-Maarten zingen

In een volgende erfgoedbrochure gaan we uitgebreid in op Sint-Maarten vieren in Ichtegem, maar bij een bespreking van immaterieel erfgoed mag een korte verwijzing naar de gebruiken rond deze heilige niet ontbreken.

Sint-Maarten werd geboren in het toenmalige Hongarije in 316/317 AD en stierf in 397 als bisschop van Tours. Het eerste deel van zijn leven was hij militair in het Romeinse leger. Na zijn pensionering en ontslag vestigde hij zich eerst als kluizenaar in Poitiers, waar hij een eerste klooster stichtte. Na wat omzwervingen en een tweede verblijf in Poitiers werd hij uiteindelijk verkozen tot bisschop van de stad Tours. Het meest bekend is hij geworden door de scene van de manteldeling voor de poorten van Amiens.

Het feest van Sint-Maarten ontwikkelde zich geleidelijk aan van een herdenking van de heilige in zijn stad Tours, dat al heel snel een bedevaartsoord werd, naar een volksfeest dat sterke agrarische elementen in zich droeg. In het diocees Tours werd de feestdag van Sint-Maarten, 11 november, immers aanzien als het begin van de vastenperiode voor Kerstmis, in analogie met de vasten voor Pasen en in tegenstelling met onze adventsperiode. Aangezien deze periode tevens het landbouwjaar afsloot, kreeg het ook zijn betekenis in de agrarische kalender als afsluiting van het jaar (slachten van het vee, beëindigen van werkovereenkomsten, innen van de pachten, …). Hiermee gepaard gingen grote markten en feesten, waarbij extra aandacht werd geschonken aan het geven van aalmoezen aan de minderbedeelden. In de steden waren het vooral de wijngilden die het voortouw namen, immers, het feest van Sint-Maarten viel ook samen met de aankomst van de nieuwe wijn bij de wijnhandelaren. Voor hen betekende dit eveneens feesten met veel drank. Ook hier was het bedelen en het geven van aalmoezen een belangrijk onderdeel van het gebeuren. Deze feesten liepen uiteindelijk zo danig uit de hand dat ze niet langer sociaal aanvaard werden. De reformatie speelde daar een grote rol in. Geleidelijk aan zien we deze stedelijke vieringen dan ook verdwijnen en opgaan in besloten familiale gebeurtenissen die beter passen in het burgerlijke ideaal van die tijd.

Het is ook pas dan dat zowel Sinterklaas als Sint-Maarten meer en meer kinderlijke trekken beginnen te krijgen en elkaar gaan beïnvloeden. Op het platteland blijft Sint-Maarten nog een tijd stad houden, maar onder druk van de binnen sijpelende burgerlijke levenswijze moet hij toch steeds meer domein prijsgeven aan Sinterklaas.

Sinterklaas kwam, zag en overwon, behalve in de gebieden die een historische band met Sint-Maarten hadden. Zo zien we bijvoorbeeld dat het bisdom Ieper, met zijn Sint-Maartenskathedraal ervoor heeft gezorgd dat grote stukken van de Westhoek Sint-Maarten als kindervriend adopteerden. Hetzelfde zien we gebeuren op kleinere schaal in gemeenten als Loppem, Ardooie en Koekelare, waarvan de kerken aan onze heilige zijn toegewijd. Zo hier en daar “besmetten” deze gemeenten dan buurgemeenten waarmee ze sterke banden hadden, zodat ook daar Sinterklaas geen voet aan de grond kreeg. Ichtegem is precies zo’n gemeente waar Sint-Maarten sterk is gebleven. Eerst gebeurde dit op een natuurlijke wijze, dank zij de banden met het nabije Koekelare, maar in de jaren zestig en zeventig kwam het “oubollige” Sint-Maartensfeest steeds meer onder druk te staan. Het is dank zij de inzet van mensen als Willy Hosten, die samen met de KSA, De Chiro en de Gezinsbond de traditie levend heeft gehouden, dat er nu nog steeds een Sint-Maartenviering in de gemeente bestaat.

Typerende volkse gebruiken uit de 19de en 20ste eeuw in de Ichtegemse Sint-Maartensvieringen zijn het ruusbuzen. Hierbij gaan kinderen van deur tot deur op bedeltocht terwijl ze aan elke geopende deur één van de lokale Sint-Maartensliedjes zingen. Dikwijls werd bij die tocht een uitgeholde biet als lantaarn meegenomen. Het apart gaan ruusbuzen wordt jammer genoeg in de huidige maatschappij steeds minder aanvaard, zodat het Sint-Maartenzingen overal geleidelijk aan vervangen is door georganiseerde bietenstoeten en feesten. Zo ook in Ichtegem, waar het Sint-Maartencomité de tradities levendig probeert te houden en daar tot nu toe bijzonder goed in slaagt.

Een fietsende Fanfare

Een apart item, zelfs in een brochure als deze, is het unieke fenomeen van de Fietsende Fanfare De Zwaluw van Eernegem. Tot ver buiten onze gemeentegrenzen, zelfs een eind buiten de landsgrenzen staat deze groep muzikanten bekend als een unicum. Het lijkt dan ook een eigenaardig iets, mannen in uniform, op de fiets, die net als een gewone fanfare, hun instrumenten bespelen, maar dit doen al rijdend op een fiets. Gemakkelijk is het niet, voor de hand liggend al evenmin, maar zeker ook niet een zotte bevlieging. Het heeft immers zijn specifieke ontstaans- en bestaansredenen en is een relict uit een verleden waarin anders tegen de fiets werd aangekeken.

Toen de fietsende fanfare als een vereniging werd opgericht, was het niet in de eerste plaats de bedoeling om een fanfare op te richten. In 1891 was de fiets uiteindelijk nog een betrekkelijke nieuwigheid in het straatbeeld en de aankoop van zo'n vehikel was niet voor ieders beurs weggelegd. Het lag dan ook voor de hand dat overal in het Vlaamse land verenigingen ontstonden die samen met de fiets gingen rijden, verenigingen die uiteindelijk grotendeels waren samengesteld uit de meer gegoede lagen van de bevolking, die zich een fiets konden veroorloven en dat ook aan de goegemeente wilden laten zien.

Net zoals ook de landelijke jeugd zich verenigde in rijverenigingen, waarbij met de werkpaarden werd gereden en waar geleidelijk aan ook op die paarden de gildevlag en occasioneel een instrument werd meegenomen, vatte men het idee op om binnen de wielervereniging aan de groep een trompetterseenheid toe te voegen. Hiervoor konden echter niet de trompetten van de plaatselijke fanfare worden gebruikt, maar moest men uitzien naar instrumenten die konden werken zonder ventielen, een soort klaroenen dus. Men had immers maar één hand vrij om de trompet te bespelen, met de andere moest het stuur worden vastgehouden. Uiteindelijk wilde men ook wel slagwerk in het korps binnen brengen, maar dat leverde nog grotere problemen op want daarvoor had je effectief wel twee handen nodig. De invoering van de tandem voor de trommelaars werd een feit en het trompetterskorps van de wielervereniging De Zwaluw werd uiteindelijk een echte fietsende fanfare. De originele naam van de "gewone" wielervereniging bleef behouden, reden waarom een niet-zangvogel uiteindelijk de naam gaf aan de beroemdste fietsende fanfare van de Lage Landen. Al in die vroege periode tussen de beide wereldoorlogen was het korps een graag gezien gast in Vlaanderen, maar ook daarbuiten. Er kwamen ook verschillende uitstappen richting Wallonië.

Tijdens de Tweede Wereldoorlog lag de fanfare stil, maar werd na de oorlog snel weer nieuw leven ingeblazen. Het was de eerste Eernegemse vereniging die zich weer liet zien na de bevrijding. Geleidelijk aan nam de modernisering van de maatschappij de bovenhand en verminderde de interesse in dit unieke fenomeen. Een tijd lang zag het er einde de jaren negentig en begin van deze eeuw niet rooskleurig uit voor de vereniging, maar een nieuw

bestuur in 2005 en een sterk vernieuwde belangstelling voor couleur locale, erfgoed en eigenheid, zowel van de bevolking als van de gemeente zorgde voor een nieuw elan. Daardoor is de vereniging momenteel nog steeds springlevend en bestaat ze uit 23 leden. Hoewel de jongste momenteel 17 jaar is, blijkt de opvolging toch problematisch te zijn. Slechts twee van de leden zijn jonger dan 30 jaar. In een gemeente die prat gaat op zijn wielerverleden is dit echter een monument dat nooit mag verdwijnen.

Pietje met zijn Haak, Ruggevintjes en Waterduvels

De verhalen

Heel wat verhalen, die mij ook nog door mijn grootouders zijn verteld, blijken niet specifiek te zijn voor onze gemeente, maar zijn er evengoed gekend als in alle andere gemeenten. Dikwijls worden ze aangehaald om aan te geven hoe bijgelovig onze voorouders wel waren.

Bij mijn grootouders op de binnenkoer van hun woning stond er een opgemetste rand van een regenwaterput, met een betonnen deksel afgesloten. Bijna dagelijks werd dit deksel open gelegd, op het ogenblik dat peetje zijn konijnen en andere besten water moest geven, zijn groenten op het land of zijn tomaten in de serre wilde begieten. Het donkere gat dat open lag had een ongelooflijke aantrekkingskracht op nieuwsgierige knaapjes als ikzelf, maar uiteindelijk kwam ik er toch nooit dicht in de buurt, want meetje had verteld dat er in die put een waterduivel huisde, Pietje met zijnen Haak, die af en toe naar boven kwam en iemand die in de put keek, de haak rond zijn nek sloeg en hem mee trok naar de zwarte diepte van het water om er de ongelukkige te verdrinken. Ik bleef dus redelijkerwijze een stukje weg van dat gat en kon alleen maar de moed van mijn grootvader bewonderen die telkens opnieuw met zijn hoofd boven dat gat hing om water te putten. Erger was dat Pietje met zijn Haak niet alleen in de waterput bleek te zitten, maar dat hij ook in dat oude houten toilet dat we moesten gebruiken zat. Gelukkig paste zijn haak alleen maar rond je nek en niet rond andere lichaamsdelen, maar ook daar mocht je dus niet in kijken. Wat uiteindelijk de kwaliteit van het regenwater nog was als Pietje steeds opnieuw verhuisde van beerput naar regenput, heb ik mij op dat ogenblik nooit afgevraagd.

Bij mooi weer gingen we dikwijls wandelen langs de wegel de berg naar beneden, tussen de velden met bieten aan de ene kant, met graan aan de andere kant. Er moet kennelijk toch een soort achterpoort van de hel niet ver van peetje en meetje hun huis hebben gezeten, want niet alleen in de “santeern” en in de beerput, maar ook in het koren zaten kennelijk duivels en ander ongedierte verscholen. Meetje vertelde mij verhalen over Ruggevinten die je soms kon zien als het hard waaide, dan staken ze af en toe hun kop boven het graan uit om rond te kijken. Maar als je als kleine jongen of klein meisje alleen door die velden dwaalde, dan kwamen ze op je af en kwamen ze je pakken. Daarom mocht je nooit alleen in en tussen die velden gaan rondhangen.

Van echte duivels en bakersprookjes

Soortgelijke verhalen komen door het hele Vlaamse land voor. Dikwijls worden de “geesten” andere namen gegeven, maar uiteindelijk komt het er steeds op neer dat het hier in geen enkel geval gaat om bijgeloof maar om een oudere vorm van educatie. Geen enkele volwassen geloofde immers dat er werkelijk een duivel in de citerne woonde, of dat je door het gat van de WC naar beneden kon worden getrokken of dat er in roggevelden uiteindelijk griezelige ventjes woonden die kinderen zouden kidnappen. Ze waren zich echter wel bewust van de gevaren die een openliggende waterput of een beerput konden opleveren voor al te nieuwsgierige kinderen. Ook toen al lagen er personen op de loer om kinderen iets aan te doen op onbewaakte plaatsen. Dus werden van generatie op generatie verhalen overgeleverd die uiteindelijk geen deel uitmaken van vormen van bijgeloof, maar wel een specifieke opvoedkundige doelstelling bezitten: let op van die waterput, ga niet alleen tussen de velden struinen.

De Wijnendaalse hoeve

Het verhaal

In de periode van de kruistochten gebeurde het eens dat de Vlaamse graaf door zijn Wijnendaalse domein reed en zag dat ze op een bepaalde plaats een hoeve aan het bouwen waren. Hij besloot om even een praatje te gaan maken met de eigenaar en met de bouwers. Toen hij het gebouw naderde zagen zijn gezellen hem steeds norser beginnen kijken. Tegen de tijd dat ze bij de werken waren aangekomen zag de graaf witheet van woede. Hij liet de boer door zijn lansknechten van de werf afhalen en voor zijn paard tegen de grond smijten.

“Wat heeft dit te betekenen ?” brulde de graaf. “Ik had toch expliciet de opdracht gegeven nergens dat goddeloze teken van de halve maan, in de strijd waartegen zo veel christelijke strijders hun leven hebben gegeven, aan te brengen in welke vorm ook. Welke goddeloze heeft het aangedurfd alle bovenramen van dit bouwsel te metsen in de vorm van halve manen ? Sympathie voor de zaak van de halve maan wordt in mijn domein met de dood bestraft. Hang deze duivel op aan de balken van zijn eigen bouwwerk!”

Dat had de boer zeker niet verwacht, de gelijkenis tussen zijn bovenramen en de halve maan van de Turken was puur toeval. Hij had nooit iets met kruistochten, kruisvaarders of muzelmannen te maken gehad en wou er ook niets mee te maken hebben. Zijn idee om met kleine halvemaanvormige vensters te werken op de bovenverdieping van zijn hoeve had helemaal niets te zien met enige religieuze opvatting. Het leek hem eenvoudigweg de beste manier om zijn dak te stutten en toch licht te vangen op zijn bovenverdieping. Maar plots kreeg hij een ingeving. “Heer,” zegt hij, “Geef mij de kans om u uit te leggen waarom ik deze vorm van vensters heb gekozen, dan zult u zien dat uw gramschap in deze zaak volledig misplaatst is.” Een korte knik van de graaf, en de soldeniers lieten de onfortuinlijke boer los, die snel binnen in de woning verdween.

Een korte tijd later zagen ze hem een ladder opklauteren en verscheen hij op de eerste verdieping. Of beter gezegd, verschenen zijn voeten achter de halvemaanvormige ramen van de eerste verdieping. “Kijk, heer,” kwam zijn stem van achter het raampje, “Ik heb geen enkele genegenheid voor dit goddeloze symbool van die vervloekte religie. Ik heb mijn huis zo gebouwd dat ik elke keer ik naar boven ga met beide voeten het vaandel van de muzelmannen vertrap. Dat is mijn manier om mijn steun aan uw zaak en aan de zaak van Heilige Vader duidelijk te maken.”

De graaf stond verbaasd. In plaats van hem te laten ophangen, kreeg de boer voor zijn goede voornemen een rijkelijke beloning die hem in staat stelde niet alleen zijn eigen boerderij verder af te werken, maar er ook nog andere op te kopen en op dezelfde manier te herbouwen. Overal in het land van Wijnendale verrezen nu de typische Wijnendaalse hoeves met hun halfronde bovenramen.

Van Friese schuren en Wijnendaalse hoeves

Een tijdlang heeft de volkskunde geprobeerd om aan bepaalde types van gebouwen een vorm van etnische afkomst mee te geven. Vooral in de 19de en het begin van de 20ste eeuw waren dergelijke nationalistische tenden-

sen sterk aanwezig in de studie van het monumentale patrimonium. Men probeerde zo veel mogelijk om gelijkende bouwpatronen op kaart te zetten en deze te linken aan bevolkingsgroepen of historische gebeurtenissen.

Zo ook met de zogenaamde "Wijnendaalse hoeve", een traditioneel langhuis, meestal met voutekamer en aangebouwde stallen, dat zich perfect inpaste in de normale stijl van landelijke woningen uit de 17de tot 19de eeuw, maar er van afweek in de vorm van de kleine, laag ingeplante halvemaanvormige vensteropeningen op de eerste verdieping. Hierdoor kon, zonder hoger te moeten bouwen toch ook de zolderruimte worden benut als leefruimte en kon men er toch daglicht vangen.

Aan dit "modeverschijnsel" dat inderdaad in onze streken frequent voorkwam, diende al snel een uitleg te worden gegeven. Waarom kwam deze vorm van bouwen zo veel voor in de omgeving van het kasteel van Wijnendale en wat was precies de betekenis van deze raampjes. In die romantische 19de eeuw ging men al snel op zoek naar verklaringen in het eigen roemrijke verleden. Een connectie tussen Wijnendale en de Vlaamse graven en tussen de halvemaanvormige vensters en de rode halve maan van de tegenstanders van de kruisvaarders was snel gelegd. Een nieuwe legende was geboren.

ICHTEGEM
DRIE X KARAKTER